

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ЗМІСТУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

ІНКЛЮЗИВНА СЕРЕДА

АЛЬМАНАХ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАКТИК
ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ

ЧАСТИНА I

Київ – 2025

Інклюзивна середа : альманах педагогічних практик викладачів мистецьких шкіл / за ред. Бриль М. М., Власенко О. В., Ковальчук І. М. Ч. 1. Київ : ДНМЦЗКМО, 2025. 77 с.

Редактори:

Бриль М. М., директорка Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, кандидатка психологічних наук, доцентка, заслужена працівниця культури України;

Власенко О. В., методистка вищої категорії відділу формування і моніторингу змісту та якості культурно-мистецької освіти Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, членкиня Національної спілки журналістів України;

Ковальчук І. М., начальниця наукового підрозділу – відділу наукового забезпечення змісту культурно-мистецької освіти Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, кандидатка філологічних наук.

Рецензенти:

Івашура Н. С., викладачка кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти КУ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, дефектолог, керівниця ГО «Громадська організація – мистецтво для аутизму».

Скрипник Т. В., професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка, докторка психологічних наук, Голова Ради ГО «Системна допомога дітям з аутизмом «Маленький принц».

Дизайн: Ковальчук Ір. М.

Перша частина альманаху містить матеріали, підготовлені викладачами мистецьких закладів освіти, зокрема, під час навчально-практичного семінару «Мистецькі школи м. Одеси: доступне освітнє середовище», присвяченого Всесвітньому дню поширення інформації про аутизм (2 квітня 2024 року), реалізації проєкту ДНМЦЗКМО з підвищення кваліфікації з проблемних аспектів інклюзивної мистецької освіти «Інклюзивна середа» (дистанційна форма проведення) (червень 2024 року), який було підготовлено з метою розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників мистецьких шкіл / ліцеїв / коледжів.

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несуть автори публікацій.

© Автори матеріалів, 2025

© Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти, 2025

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
ФОМІЦЬКА Неля Арттерапія як шлях розвитку дітей з особливими освітніми потребами	4
БІДНЯК Ірина Інклюзія в хоровому колективі	9
НЕМОГУЦА Наталія Музична казкотерапія для дітей з особливими потребами в інклюзивному середовищі мистецької школи	12
ГАЄВСЬКИЙ Роман Створення безбар'єрного середовища в процесі колективного музикування в оркестрі	15
СПІВАК Валентин Досвід впровадження безбар'єрної освіти в образотворчому мистецтві	17
ТАНАНАЙКО Олена Арттерапія засобами театрального мистецтва. Інклюзія та соціальна адаптація на уроках акторської майстерності	19
ГАЙДЕНКО Ольга Проблеми зображення форми в образотворчому мистецтві в учнів з особливими освітніми потребами	23
ДЕМІРОВА Іванна Досвід роботи з ученицею із синдромом Вільямса в класі акордеона	25
ЗАВАЦЬКА Олена Інклюзивне музичне навчання	29
ДОСУЖА Наталія Розвиток музичних здібностей у дітей з інвалідністю засобами музичної терапії	38
ЗОРИНА Поліна Комплексне інклюзивне навчання в мистецькій школі (з досвіду роботи музичного відділення для дітей з порушеннями зору)	41
ГОЄНКО Наталія Застосування танцювально-рухової методики в роботі з учнями з ООП	46
ОЛЬХОВСЬКА Олеся Особливості організації процесу навчання та форми роботи з учнями з порушеннями зору в класі фортепіано.....	47
ТАРАСЕНКО Оксана, КОНЕВА Людмила Музика як засіб мобілізації функціональних можливостей учня з ООП в мистецькій школі	51
ХАБАРОВА Наталя Труднощі та особливості роботи з учнями з глибокими порушеннями зору в класі скрипки	56
ДЕРГАЧ Маргарита З досвіду роботи над інклюзивною виставою «Коли друзі поруч»	59

ВСТУПНЕ СЛОВО

Мистецька освіта не має бар'єрів та обмежень – це наше глибоке переконання. Інклюзивна мистецька освіта передбачає рівний доступ всіх здобувачів освіти до відповідних освітніх програм, корекційно-педагогічну й соціальну підтримку. Первинним і найважливішим етапом підготовки мистецьких закладів освіти до реалізації принципів інклюзії є етап *психологічних, ціннісних змін і підвищення рівня професійних компетентностей фахівців*. Саме готовність кадрів закладів мистецької освіти є важливим чинником, який впливає на поширення сучасних технологій інклюзивної освіти та методів виховання, навчання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Професійна готовність викладача до впровадження інклюзивної освіти – фундаментальна умова успішного досягнення результатів інклюзивного навчання дітей в мистецькій школі, передбачає активну схильність і потребу педагога у впровадженні інклюзивної освіти для дітей різних рівнів підготовки та розвитку в них необхідних вмінь та навичок.

Становлення нової освітньої парадигми в мистецькій школі представляє собою синтез теорій, що включає філософські, педагогічні, психологічні, медичні та інші знання, а впровадження інклюзивної мистецької освіти потребує від викладача реалізації гуманістичного **компетентісно орієнтованого підходу**. У змісті його психолого-педагогічної компетентності можна виокремити **основні структурні компоненти: теоретичний, методологічний, прикладний**. Вони пов'язані з **реалізацією моделі універсального дизайну** в інклюзивній мистецькій освіті, що має враховувати:

- **стратегію викладання** на уроці, в якій важливо враховувати цілі навчання, типи виконання завдань та подачі / відпрацювання матеріалу;
- **форми та методи оцінювання;**
- **організація освітнього робочого простору.**

Актуальність упорядкованого Державним науково-методичним центром змісту культурно-мистецької освіти досвіду, представленому в цьому виданні, полягає в реалізації потреби педагога мистецької школи бути готовим до впровадження інклюзивної мистецької освіти через опанування практиками, технологіями, методиками, інструментами професійної діяльності, сучасними інформаційними технологіями на засадах інноваційних освітніх підходів з урахуванням потреб держави та глобалізованого світу.

У виданні представлений досвід викладачів, які працюють у Харкові, Миколаєві, Запоріжжі, Одесі та Одеській області. Сподіваємося, що цей матеріал надасть інформаційну та методичну підтримку викладачам та мотиваційний імпульс вивчати, ділитися та впроваджувати. Сподіваємося на продовження серії таких спеціалізованих видань під загальною назвою «Інклюзивна середа».

Марина Бриль,
директорка ДНМЦЗКМО

Неля ФОМІЦЬКА

директорка КЗПСО «Мистецька школа № 8
м. Одеси», художня керівниця
Всеукраїнського фестивалю-конкурсу
дитячої та юнацької творчості
«Фонтанська весна»,
спеціалістка вищої категорії,
викладачка-методистка

АРТТЕРАПІЯ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Неля ФОМІЦЬКА

Обґрунтовано можливість та ефективність використання арттерапії в розвитку дітей з обмеженими можливостями. Розглянуто деякі види та техніки арттерапії, подано їх коротку характеристику.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, творчість, арттерапія, мистецтво, музикотерапія, малювання, колаж, ліплення, драмотерапія, фототерапія, орігамі.

Сучасний розвиток України та інтеграція в європейський простір значною мірою впливають на формування освітньої політики країни. Тому нині особлива увага звернена на забезпечення прав дітей з особливими освітніми потребами, на якісне навчання, а інклюзія як освітня політика стала активно впроваджуватися в українських школах.

Втім, повномасштабна війна в Україні внесла свої корективи. Частина дітей залишилась без домівок, сотні шкіл зруйновано, діти вимушено проживають у різних регіонах України, у різних країнах, в умовах тимчасового притулку. Через це термін «діти з особливими освітніми потребами» у його широкому розумінні можна застосувати для більшості учнів.

«Війна змусила освітян думати і діяти інакше, адже дітей, яким потрібна особлива увага і підтримка, стає дедалі більше, а часу на пошуки рішень немає. Сьогодні школа має дуже швидко пристосовуватися до індивідуальних потреб дітей та адаптувати свою діяльність до викликів, пов'язаних із безпекою, воєнним станом, вимушеним переміщенням громадян на безпечні території, руйнуваннями інфраструктури тощо» [1; с. 5]. Тому для фізичного та психологічного розвитку дітей, а також з метою створення умов для їх емоційного та соціального благополуччя останнім часом популярності набуває методика художньої творчості або арттерапія. Не маючи протипоказань, арттерапія може бути використана не лише у психотерапії, а й у педагогіці та соціальній роботі.

Арттерапія (лат. *ars* – мистецтво, грец. *therapeia* – лікування) є методикою лікування за допомогою художньої творчості. Арттерапія сьогодні вважається однією з найбільш м'яких, але ефективних методик, що використовується в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Вона належить до найдавніших природних форм корекції емоційних станів. Арттерапія будь-якій людині надає можливість виразити свій внутрішній світ через творчість.

Термін «арттерапія» з'явився ще у 40-ті роки ХХ ст. Першим його почав використовувати британський лікар і художник Адріан Хілл. Він працював у спеціальних госпіталях з туберкульозними хворими як артпедагог. А. Хілл

звернув увагу на той факт, що заняття творчістю допомагають хворим легше та швидше одужувати. Водночас пацієнти відволікаються від своїх проблем і переживань.

У народній творчості можна побачити прообраз сучасної арттерапії. Умови для розвитку арттерапії почали закладатися одночасно з появою інтересу до спонтанної творчості. Люди стали цінувати такий вид творчості через відсутність рамок умовності.

Піонери арттерапії, зокрема М. Наумбург та Е. Крамерс, орієнтувалися на ідеї З. Фрейда, згідно з якими, внутрішнє «Я» людини проявляється у візуальній формі кожного разу, коли вона спонтанно щось малює чи ліпить, тому образотворче мистецтво, маючи багато спільного з фантазіями та сновидіннями, виконує роль компенсатора, що знімає психічну напругу.

Нині арттерапія спонукає дитину виражати свої емоції та почуття в різних галузях мистецтва, зокрема через музикування, слово, ліплення, малювання, конструювання з природних матеріалів тощо. Створюючи образи, дитина залучається до пошуків своєї цілісності, неповторності та водночас зберігає і проявляє власну індивідуальність.

Під час занять мистецтвом дуже важливо, щоб дитина бачила успіх у цьому процесі. Якщо дитина з особливим освітніми потребами досягне результатів під час вираження та віддзеркалення власних емоцій, коли створює унікальні вироби, малюнки тощо, то внаслідок буде успішним і спілкування, а взаємодія зі світом стане більш результативною та конструктивною. Згодом, успіх у творчості несвідомо буде перенесений і у звичайне життя.

Дитина помічає, що з будь-якого матеріалу (гілочок, листя, шматочків паперу, піску, глини, каміння тощо) можна створити щось унікальне та красиве. Арттерапія дозволяє зробити творчий процес радісним, цікавим, індивідуальним для кожної дитини.

Діти з особливим освітніми потребами мають певні труднощі щодо сприйняття світу. У більшості таких дітей, на жаль, відсутнє уявлення про цілісну картину світу [1]. Арттерапія допомагає розвинути креативне мислення, цілісність особистісного сприйняття, а також через творчість дозволяє визначити особистісні прагнення. Вона дозволяє розкрити внутрішні сили особистості; сприяє підвищенню самооцінки; вчить розслаблятися та позбуватися негативних емоцій і думок; під час групової роботи розвиває важливі соціальні навички; сприяє розвитку пам'яті, уваги, мислення та формує навички прийняття рішень.

Арттерапія ґрунтується на вірі в творчу основу особистості. Вона не ставить за мету зробити людину художником або актором, а спрямована, в першу чергу, на вирішення психологічних проблем. Головне, що в арттерапевтичній роботі може брати участь практично кожна людина, незалежно від свого віку, особливостей розвитку та освітніх потреб. Арттерапія не вимагає наявності розвинутих творчих здібностей. За допомогою мистецтва дитина не тільки виражає себе, свої емоції, почуття, надії, страхи, сумніви, але й дізнається про інших.

Діти з особливими освітніми потребами часто є соціально дезадаптованими, їм, у більшості випадків, не вистачає спілкування. Арттерапія дає таким дітям можливість більш активно та самостійно брати участь у житті

суспільства. Така терапія в основному використовує засоби невербального спілкування. Особливо це є важливим для дітей, яким складно висловити свої думки словами.

Арттерапія в останні роки набула педагогічного спрямування. У сучасних загальноосвітніх та мистецьких школах вона виконує такі функції: виховну, корекційну, психотерапевтичну, діагностичну та розвивальну.

Переваги впровадження занять з арттерапії:

- арттерапія є засобом переважно невербального спілкування, що дає змогу охопити всіх дітей з особливими освітніми потребами. Найбільше вона підходить дітям, які мають мовленнєві порушення;
- здебільшого арттерапія викликає позитивні емоції, сприяє розвитку дитячої ініціативи, розкриттю можливостей дитини;
- арттерапія є засобом самовираження. Через засоби мистецтва (малюнок або інший вид творчої діяльності) дитина може продемонструвати, як позитивні емоції, так і поділитися своїми переживаннями [2; с. 207].

У науково-педагогічному розумінні арттерапія розглядається як методика розвитку та зміни особистості, групи чи колективу за допомогою різних видів і форм мистецтва та творчості. Хоча творчі цілі й набувають першочергового значення, головне місце в арттерапії все ж таки відводиться терапевтичним цілям.

Під час арттерапії використовуються індивідуальні та групові форми роботи. Якщо говорити про *класичну арттерапію*, то вона орієнтована тільки на візуальні види творчості, такі як живопис, графіка, фотографія, малювання та ліплення. Але сучасна арттерапія, як було зазначено вище, налічує більше *видів методик*, зокрема: танцювальну терапію, драмотерапію, казкотерапію, бібліотерапію, маскотерапію, етнотерапію, ігротерапію, кольоротерапію, фототерапію, лялькотерапію, оригамі, музикотерапію, відеотерапію, пісочну терапію тощо. Нещодавно було розроблено й комплексну методику – *артсинтезтерапію*. Вона ґрунтується на поєднанні живопису, віршування, драматургії та театру, риторики й пластики. Причому кількість методик увесь час невпинно збільшується.

Крім того, кожний із цих видів має безліч арттерапевтичних технік, які застосовуються для вирішення внутрішніх і міжособистісних конфліктів, кризових ситуацій, вікових криз, травм, невротичних і психосоматичних розладів тощо.

Лаконічно охарактеризуємо деякі види та техніки арттерапії, що можуть бути використані під час роботи з дітьми з особливими освітніми потребами:

Музикотерапія в контексті арттерапії сприяє покращенню сприйняття й розуміння мови, стимулює розвиток мовлення та комунікативних навичок. Через музику діти з особливими освітніми потребами можуть виражати свої почуття та емоції, навіть якщо вони мають обмежені вербальні можливості.

Для багатьох дітей музикування стає засобом самовираження, що допомагає їм знаходити себе у світі, а також сприяє відкриттю нових

можливостей для вираження своєї унікальності. Крім того, музикотерапія може стимулювати розвиток креативності та уяви, сприяючи формуванню когнітивних навичок. Вона допомагає знижувати рівень стресу, підвищує самооцінку та сприяє соціальній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. У контексті арттерапії, музикотерапія стає запорукою розвитку індивідуальних здібностей та позитивного самоствердження дітей. Включення музикотерапії в арттерапевтичні програми для дітей з особливими освітніми потребами є важливим елементом підтримки їхнього розвитку та самореалізації. Цей підхід дозволяє дітям відчувати себе цінними та впевненими у своїх можливостях, сприяючи їхньому повноцінному включенню в соціум.

Малювання є однією з основних технік арттерапії. Малювати можна чим завгодно, але слід пам'ятати, що людині з психічними порушеннями краще використовувати крейду, адже акварель, яка розтікається, може спровокувати тривогу. Крейду легше «контролювати». Якщо людина закомплексована, то краще малювати аквареллю – це допоможе їй відчувати себе більш розкутою.

Колаж створюється з газетних і журнальних вирізок, природних матеріалів, фотографій, кольорового паперу тощо. Під час виготовлення колажу не виникає напруги, пов'язаної з відсутністю художніх здібностей, саме тому колажування дозволяє кожному досягти успішного результату.

Для **ліплення** використовуються пластилін, глина, тісто. Учасники арттерапевтичної групи можуть виліпити свій страх, подивитись на нього й зламати, а потім створити протилежний стан – радості, щастя, задоволення.

Драмотерапія. Театральні постановки на різну тематику сприятливо впливають на розвиток пам'яті, волі, уяви, уваги, мислення дітей тощо. В спектаклі можуть обіграватися ситуації з життя учасників групи, їх взаємодії та конфлікти з іншими людьми.

Фототерапія. Створюється серія авторських фотографій, які потім аналізуються. Важливим є використання сімейних фотографій, оскільки зображені події хоча й залишились у минулому, але підсвідомо продовжують впливати на людину. Фотографії допомагають пригадати минуле, усвідомити помилки, побачити образи.

Серед сучасних засобів і напрямів в арттерапії все яскравіше проявляє себе відносно новий перспективний напрям – **орігамі**. Традиційне японське мистецтво орігамі – конструювання різноманітних паперових фігурок за рахунок складання квадрата без вирізання та склеювання, – все ширше інтегрується у світову культуру та науку, стає предметом досліджень фахівців таких галузей, як конструювання, архітектура, математика, технічний дизайн, педагогіка, практична психологія та арттерапія. У наш час орігамі як метод арттерапії з успіхом використовують у лікувальній та реабілітаційній практиці лікарі різних спеціалізацій. Численні дослідження свідчать про те, що заняття орігамі покращують якість життя хворих, зменшують рівень тривожності, допомагають забути біль і горе, підвищують самооцінку, сприяють налагодженню дружніх

відносин, взаємодопомоги в колективі, допомагають встановити контакт між лікарем і пацієнтом тощо.

Орігами об'єднує в собі прийоми та форми роботи й інших арттерапевтичних напрямів: казкотерапію (казки орігами), ігротерапію (ігри з рухомими фігурками), терапію засобами драми та лялькотерапії (розігрування сцен із ляльками орігами, масками), терапію кольором (використовується різнобарвний папір).

Арттерапії відводиться значна роль у розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вона використовує мистецтво як засіб самовираження, сприяє емоційній самоідентифікації та підтримці психічного здоров'я. Завдяки арттерапії діти з різними порушеннями розвитку можуть виражати свої почуття та думки, навіть якщо вони мають обмежену вербальну комунікацію.

Одним із ключових аспектів арттерапії є те, що вона стимулює розвиток творчого потенціалу дітей, їхньої уяви та креативності, сприяє покращенню самооцінки та відчуттю самовпевненості, а також допомагає вирішувати проблемні ситуації та долати стресові стани.

Арттерапія сприяє соціальній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, оскільки надає можливість спілкуватися та взаємодіяти з оточуючими в безпечному та комфортному середовищі, допомагає зміцнити соціальні навички, а також розвинути емпатію та співпереживання.

Отже, арттерапія є ефективним інструментом у педагогічній практиці для підтримки та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, адже сприяє підвищенню якості їхнього життя та допомагає забезпечити повноцінну участь у житті суспільства.

Список використаних джерел

1. Впроваджуємо інклюзію з закладі освіти : посібник проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe). Л. Шевчук, О. Заплотинська, Л. Дроздик, І. Войцеховська. Київ : Державна служба якості освіти, 2023. 86 с. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Inclusion_zaklad_osvity_SQE-SURGe_2023.pdf (дата звернення: 20.07.2024).

2. Колупаєва А. А. Методологічні та стратегічні виміри освіти дітей з особливими потребами у контексті освітнього реформування. *Особлива дитина : навчання і виховання*. № 1 (85). 2018. С. 7.

3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство “Україна”», 2019. 300 с.

Ірина БІДНЯК

викладачка та завідувачка відділенням
вокально-хорових дисциплін
КЗПСО «Мистецька школа № 8 м. Одеси»,
спеціалістка першої категорії

ІНКЛЮЗІЯ В ХОРОВОМУ КОЛЕКТИВІ

Ірина БІДНЯК

Розвиток сучасного суспільства детермінує повагу до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повне інтегрування в соціум усіх верств населення, насамперед, осіб з особливими освітніми потребами. Це зумовлено визначенням головної мети соціального розвитку – створення суспільства для всіх.

А. Колупаєва вказує, що в еволюції ставлення суспільства і держави до осіб з порушеннями інтелектуального розвитку виділяється *п'ять періодів*, які охоплюють часовий проміжок у дві з половиною тисячі років – шлях від ненависті й агресії до прийняття, партнерства та інтеграції людей з інвалідністю.

«Перший період (996–1715 рр.) – від агресії та зневаги до усвідомлення необхідності піклуватися про людей з відхиленнями в розвитку. Умовною межею цього періоду в Західній Європі є відкриття в Німеччині першого притулку для сліпих (1198 р).

Другий період (1715–1806 рр.) – від усвідомлення необхідності піклуватися про осіб з порушеннями інтелектуального розвитку до усвідомлення необхідності навчати частину з них. Умовна межа – відкриття у Франції спеціальних шкіл для дітей з порушенням слуху та зору (1770–1784 рр.)» [1; с. 10].

Третій період (1806–1927 рр.) – від усвідомлення можливостей до усвідомлення доцільності навчати три категорії дітей: з порушеннями слуху, зору та порушеннями інтелектуального розвитку. Орієнтовно – в останню чверть XIX століття. Ухвалення в західноєвропейських державах законів про загальну початкову освіту і на цій основі – законів про навчання дітей з порушеннями слуху / зору, інтелектуального розвитку. Саме в цей період у школах Західної Європи відкриваються мережі спеціальних закладів та робляться спроби спільного навчання дітей з інвалідністю зі своїми нормотиповими однолітками[1].

Четвертий період (1927–1991 рр.) – від усвідомлення необхідності навчання дітей з певними порушеннями до розуміння необхідності навчати всіх дітей із затримкою інтелектуального розвитку. В Західній Європі цей період від початку XX століття до кінця 70-х років характеризується розвитком законодавчої бази спеціальної освіти та структурним удосконаленням національних систем. У Радянському Союзі відбувається диференціація й удосконалення системи спеціальної освіти, перехід до восьми типів спеціальних закладів (1950–1990 рр.). Саме в цей період, з 70-х років XX століття, у світовій освітній політиці чітко визначилися антидискримінаційні настрої за будь-якою ознакою: національною, етнічною, релігійною, рівнем психофізичного розвитку. На зміну старої парадигми суспільно-державного усвідомлення «повноцінна більшість –

неповноцінна меншість» приходить нова – «єдина спільнота, яка включає і людей з певними проблемами». Національні антидискримінаційні законодавчі акти затверджуються з урахуванням основних положень Декларацій ООН. Формується нова культурно-історична норма – повага до відмінностей між людьми [1].

П'ятий період (1991 р. й донині) – від сегрегативного навчання дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної освіти. В Західній Європі з кінця 70-х років значно скорочується кількість спеціальних шкіл, збільшується кількість спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти, учнів з особливими освітніми потребами починають навчати в інклюзивному середовищі. Цей період у країнах пострадянського простору розпочався у 90-х роках і збігається з розпадом СРСР та кардинальною перебудовою державного устрою [1].

Концепція *інклюзивної освіти* стверджує головну ідею: всі діти цінні й є активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних закладах освіти має позитивний вплив як на дітей з особливими освітніми потребами, так і на інших дітей, членів їх родин та суспільства загалом. Взаємодія з нормотиповими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, мовленнєвому, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Водночас діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з інвалідністю й мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та іншими дітьми в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природно сприймати й толерантно ставитися до людських відмінностей: вони стають більш чуйними, більш делікатними, готовими до взаємодопомоги.

Пріоритетом в освіті дітей з особливими освітніми потребами нині стало створення інклюзивного шкільного середовища, в якому всі діти навчаються разом у системі масової освіти за відповідними навчальними програмами, пристосованими до їхніх потреб. Перехід до інклюзії передбачає зміни в усіх аспектах освітньої практики. Для багатьох педагогів цей процес може виявитися складним, потребувати багато часу для навчання й практичного впровадження. Це нелегкі завдання як особистого, так і професійного характеру. Але водночас перед викладачами і закладами мистецької освіти відкриваються нові можливості: насамперед, педагоги мають змогу відчувати, що вони здатні змінити на краще діяльність і функції мистецької школи, а заклади освіти можуть стати ефективними освітніми осередками для всієї громади та кожного її члена.

Зокрема, хор – найкраща платформа для спілкування та комунікації всіх дітей в мистецькій школі, адже саме в творчому колективі кожна дитина відчуває себе невід'ємною частиною однієї великої спільноти. Хоровий спів сприяє розкриттю індивідуальності та унікальності кожного учня.

Маємо інклюзивний досвід роботи у класі хорового співу з ученицею 3-го класу М. Дівчинка від народження замість десяти пальчиків має дев'ять (відсутній великий палець лівої руки). Одним з головних педагогічних завдань стало вирішення психологічного питання щодо адаптації до роботи в хоровому колективі та подолання в учениці невпевненості в собі.

Було помічено, що М. завжди тримає руки в кулачках і робить це так, щоб захвати правий великий палець (можливо це пов'язано з природним бажанням балансування).

Тому основна увага на уроці була зосереджена на опрацюванні двох адаптаційних прийомів, які максимально звільняють руки – це рухи на розслаблення кистей та диригування. Приклад уроку, де використані такі прийоми роботи з ученицею з ООС, можна переглянути за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=ThPBzzX6bds>.

Інклюзія передбачає, що від самого початку всі діти належать до системи масової освіти. Тому про потребу «приспосовувати» дитину до освітнього середовища взагалі не йдеться, адже вона вже є частиною цієї системи. Діти в хоровому колективі дуже відкрито та з любов'ю ставляться до учнів з особливими освітніми потребами, проявляючи турботу, зацікавленість у допомозі, освоєнні матеріалу. Отже, хор допомагає повірити в себе та, найголовніше, дозволяє досягнути рівності між усіма хористами.

Список використаних джерел

1. Колупаєва А. А., Татаренко О. М. Інклюзивна освіта : від основ до практики. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. С. 10–13, 48–49, 85, 109, 116.
2. Миронова С. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. С. 54, 78–79.

Наталія НЕМОГУЦА

викладачка вокально-хорових дисциплін
КЗПСО «Мистецька школа № 8 м. Одеси»,
спеціалістка вищої категорії,
старша викладачка

МУЗИЧНА КАЗКОТЕРАПІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ

Наталія НЕМОГУЩА

Актуальне питання сучасного суспільства щодо створення інклюзивного середовища у закладах мистецької освіти стоїть дуже гостро. Кількість дітей з особливими освітніми потребами, на жаль, зростає. Тому виникає необхідність ефективного включення в освітній процес таких дітей не тільки в закладах загальної середньої освіти, але й в школах мистецтв. Останнім часом батьки дітей з особливими потребами звертаються до викладачів мистецьких шкіл з метою долучити свою дитину до різних видів творчості, які сприяють всебічному розвитку особистості, її соціалізації з урахуванням індивідуальних можливостей та потреб тощо. У зв'язку з цим виникає потреба в створенні інклюзивного освітнього середовища в сучасній мистецькій школі на основі принципів толерантного ставлення, поваги до індивідуальних особливостей дитини з особливими освітніми потребами і недопущення дискримінації, що в подальшому надасть змогу дитині стати рівноправним членом суспільства, а також забезпечення умов для розвитку потенціалу дітей з особливими освітніми потребами, впровадження інклюзивної культури, яка сприяє створенню єдиної системи цінностей, що приймається і поділяється всіма учасниками освітнього процесу.

Діти з найперших років життя легко й природно сприймають світ музичних звуків та художніх образів, оскільки в дитини з народження найбільш розвинена права півкуля мозку, яка відповідає за почуття, емоції, образне сприйняття, уяву, тобто за все те, на чому ґрунтуються музичне сприйняття та творчість. Це ж саме стосується дітей з особливими освітніми потребами, навіть ще більше. Такі діти активно реагують рухами тіла на живий звук музичних інструментів, на музичні ритми. Можна сказати, що музика для дітей з особливими освітніми потребами є способом з'єднання із зовнішнім світом, соціалізації, налагодження контакту із сучасним суспільством.

У Мистецькій школі №8 м. Одеси з 2011 року працює група раннього естетичного розвитку дітей 4–5 років «Барви творчості» (за авторською програмою Н. В. Немогущої та В. В. Співака, яка ґрунтується на принципі цілісного розвитку особистості учнів) для музичного та образотворчого відділень закладів початкової спеціалізованої мистецької освіти. Група формується за наявності 6–10 дітей, тому в освітньому процесі у викладача є можливість приділяти увагу кожній дитині. Основна форма побудови освітнього процесу – комбіноване групове заняття, яке проводиться в ігровій формі та включає різні види художньої творчості, що чергуються за принципом частотої зміни видів діяльності. Заняття в групі забезпечують створення необхідних передумов для подальшого розвитку творчого потенціалу дитини. На заняттях діти займаються різними видами творчості: співом, ритмічними вправами, грою на дитячих

шумових інструментах, пальчиковими іграми, малюванням, ліпленням, слуханням музики тощо.

Періодично у складі групи з'являються діти з особливими освітніми потребами (з розладами аутистичного спектра (РАС), порушенням мовлення, порушенням опорно-рухового апарату, із затримкою розумово-психічного розвитку, гіперактивні). Тому перед викладачами постає питання забезпечення створення на уроці атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учнів до співпраці та взаємодопомоги.

Однією з найбільш вдалих форм діяльності в процесі розвитку дітей дошкільного віку, на наш погляд, є проведення підсумкових занять у групі раннього естетичного розвитку за участю дітей з особливими освітніми потребами методом / прийомом музичної інтерактивної казки.

Музична інтерактивна казка – це вид колективної творчої діяльності, в якому всі присутні займають активну виконавську позицію. Такі заняття можуть проходити три – чотири рази на рік, зазвичай по порах року (осінь, зима, весна, літо). Кожна казка виконує певну мету, виховує позитивні риси характеру, розвиває певні навички. Важливий момент полягає в тому, що діти з особливими освітніми потребами беруть участь у дійстві разом з іншими дітьми, що дає змогу їм спостерігати за нормотиповими дітьми, брати з них приклад, приєднуватись до процесу творчої діяльності. На такі заходи можна запросити в гості дітей, які не є учасниками групи раннього розвитку, зокрема дітей з особливими освітніми потребами.

Музична інтерактивна казка складається з трьох – п'яти частин.

Перша частина – знайомство з навколишнім простором. Діти долучаються до спільної творчої діяльності, виконують конкретне завдання для оформлення казкового дійства, готують якісь вироби для подальшого використання в процесі казки. Наприклад, вирізають сніжинки або малюють картини зимової природи. Також можна провести рухливі ігри.

Друга частина – знайомство з персонажами казки через танець (хороводи, прості танцювальні рухи), пісню. Під час такої діяльності кожна дитина стає активним учасником казкового дійства.

Третя частина – шумовий оркестр, тобто діти відтворюють «свою» музику на дитячих шумових інструментах, таких як ксилофони, маракаси, трикутники, дзвіночки, барабани тощо. Діти з радістю імпровізують, виконуючи певні завдання: голосно – тихо, швидко – повільно, сумно – весело, – залежно від музичного супроводу. Так всі учасники заходу долучаються до колективної творчості. Також учні виконують пісні, які вони вивчали на заняттях. Бажано підібрати такі пісні, в яких є повторювання слів, складів (ла-ла-ла, пам-пам-пам тощо) або простий для запам'ятовування приспів. Всі елементи спільної творчості пов'язані за змістом з казковим дійством, тобто діти створюють казку разом у межах завданої теми.

Дуже добре, якщо після шумового оркестру йде **спортивна частина**. Наприклад, снігова доріжка, стрибки через кучугури, рух з перешкодами.

Наступною частиною може бути **арттерапевтичне малювання** – спільне малювання на великому аркуші паперу (ватмані) або на шпалерах. Це своєрідна релаксація під музику, під час якої діти через малюнок передають свої внутрішні

почуття. Така терапевтична частина дає змогу розслабитися, довіритися, виразити себе, проявити творчі здібності. Після завершення малювання діти разом фотографуються на фоні картини та вигадують назву композиції (наприклад, «Музика зими», «Завірюха» тощо). Такий вид діяльності виховує такі риси характеру, як вміння довіряти, впускати у свій простір іншу людину, дозволяти комусь знаходитись поруч, виконуючи спільну роботу.

Музична інтерактивна казка триває від 45 до 60 хвилин. На момент закінчення казки діти вже втомлюються від активної діяльності, тому бажано провести декілька хвилин релаксації, дати можливість відпочити, полежати під супровід спокійної музики. Так, дитина може заспокоїтися після проведення музичної інтерактивної казки.

Дуже добре, якщо казка відбувається під супровід живої музики, коли музикант співпрацює з ведучим.

Особливість організації таких заходів полягає в тому, що ведучим дійства повинен бути педагог, який має досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, щоб він мав змогу миттєво реагувати на поведінку учасників події, переходити на інший вид діяльності, коли щось не виходить чи не подобається учасникам, або навпаки продовжувати якусь частину, якщо дітям подобається.

Таким чином, музична інтерактивна казкотерапія сприяє активному включенню дітей з особливими освітніми потребами в процес творчості, під час якої вони можуть вільно виражати свої почуття. Це є надзвичайною подією для таких дітей. Музична інтерактивна казкотерапія допомагає таким дітям розширити сприйняття світу, отримати досвід спілкування, певні навички, розслабитися, порадіти.

У нашій школі проведення музичної інтерактивної казки стало можливим завдяки співпраці з Одеським «Центром розвитку дитини, дорослого і сім'ї "Сонячний зайчик"» під керівництвом артпедагога, дитячого сімейного психолога, валеолога Світлани Ненової.

На сьогодні викладачі Мистецької школи № 8 м. Одеси Наталія Немогуща та Валентин Співак працюють над розробкою індивідуальної програми розвитку дітей з розладами аутистичного спектра (РАС). **Індивідуальна програма розвитку (ІПР)** забезпечує індивідуалізацію навчання дитини з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб / послуг для її розвитку та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання. А робота з впровадження прийому інтерактивної музичної казки є своєрідним способом апробації програми та пошуком нових форм роботи.

Роман ГАЄВСЬКИЙ

викладач по класу гітари,
диригент Зразкового оркестру
народних, духових та ударних
інструментів «ПАЛІТРА»,
завідувач відділом народних,
духових та ударних інструментів
КЗПСО «Мистецька школа № 8 м. Одеси»,
спеціаліст вищої категорії,
старший викладач

СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОГО МУЗИКУВАННЯ В ОРКЕСТРІ

Роман ГАЄВСЬКИЙ

Оркестр – це своєрідна навчально-інтеграційна платформа для музично-естетичного виховання та розвитку учнів з порушеннями зору. Важливу роль у цьому питанні відіграє правильний підхід в організації освітнього процесу з урахуванням особливостей розвитку кожного учня.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інтеграція, мистецька освіта, оркестр, колективне музикування.

Оркестр – це складний музичний механізм, робота якого направлена на досягнення якісного результату спільного музикування. Професійний рівень оркестру залежить від кваліфікованої підготовки кожного його учасника та керівника колективу зокрема.

Музична освіта для дітей з порушеннями зору має не тільки освітньо-естетичний характер. Це інструмент для комунікації з навколишнім світом, мистецтвом, гармонією, палітрою тембрів та звуків, а також є надзвичайним стимулом розвитку уяви та образного мислення. Такий спосіб самовираження сприяє поліпшенню психологічного та психофізичного стану дитини.

У нашому досвіді інклюзивного мистецького навчання щодо **залучення дитини з порушеннями зору до музичного колективного навчання можна поділити на етапи:**

- знайомство з учнем;
- оцінювання його рівня підготовки під час академічних концертів, екзаменів або концертних виступів;
- ознайомлення з анамнезом учня, який підтверджено медичною довідкою від сімейного лікаря, та врахування рекомендацій або протипоказань до колективного музикування.

Важливо пам'ятати про особливості індивідуального підходу до нозології кожної дитини з особливими освітніми потребами. Ознайомлення з анамнезом таких учнів може відбуватися як за рахунок *перегляду відповідних документів*, так і через *проведення бесіди з викладачем та батьками*. В своїй роботі ми надаємо перевагу другому способу. Під час такої бесіди потрібно дізнатись про ступінь порушення зору учня та чи може він без допомоги викладача читати ноти з листа. Також розпитуємо про особливості його поведінки, комунікації та взаємодії з викладачем та іншими учнями. Детальний аналіз зібраної інформації допоможе в майбутньому керівнику оркестру розробити методичні прийоми для налагодження освітнього процесу, проведення репетицій та комунікації процесу між учнем, керівником оркестру, диригентом та іншими учасниками музичного колективу.

Напрацьовано **методику роботи з дітьми, які мають дуже слабкий зір і не можуть музикувати по нотах з листа або зір відсутній зовсім**. Учня з такими порушеннями зору не можна одразу інтегрувати в репетиційний процес. Спочатку потрібно провести певну підготовку – *організувати бесіду з викладачем з фаху* і ознайомити його з партією твору, який планується

опанувати. Звичайно, якщо учень не може музикувати з листка, запропоновану *партію потрібно вивчити напам'ять*, але так, щоб після вивчення учень зміг не тільки зіграти її від початку до кінця, але й з певного місця твору. Для цього твір розбивають на декілька великих частин, наприклад, вступ – перший куплет – приспів – другий куплет – приспів – закінчення. Кожна частина вчиться окремо, за потреби кожну частину можна поділити ще на декілька частин, але вони мають бути логічно цілісними. Вивчення твору за таким принципом, допоможе учневі в подальшому під час об'єднаних оркестрових репетицій моментально орієнтуватись в партитурі твору і виконувати вказівки диригента або керівника колективу. У той самий час поки учень з викладачем з фаху вчить партію, диригент паралельно проводить підготовку оркестру до об'єднаних репетицій. За допомогою сучасних засобів звукозапису (диктофон або телефон) робить *запис твору* або раніше обговорених його частин під час репетицій. Зроблені записи передаються викладачеві, який займається підготовкою учня з порушеннями зору, для використання їх на уроках як фонограму.

Учень програє уривок, частину твору або весь твір під цей запис, щоб вони доповнювали один одного. Такий спосіб має певні переваги. По-перше, учень чує звучання оркестру в записі й партію, яку виконує сам, і може уявити повну картину звучання твору. По-друге, учень розуміє важливість і свою роль у музичному колективі, й це підвищує його самооцінку і бажання найшвидше опанувати твір до кінця і повноцінно влитися в роботу безпосередньо на репетиціях оркестру. По-третє, в партіях бувають місця з паузами в декілька тактів і дитині без зорового контакту з нотами може бути складно їх дотримуватися. Але якщо учень буде добре орієнтуватись на слух, знати музичний і тематичний матеріал твору, він зможе безпомилково розпочати свою гру в потрібному місці музичного твору. Крім того так знімається ще одна проблема – відсутність зорового контакту з диригентом. Адже учню, який знає будову твору, тематичний матеріал, орієнтується не тільки у своїй партії, а й в музиці, яка буде оточувати його під час виступу з оркестром, зоровий контакт з диригентом не потрібний.

Після того як учні з порушеннями зору на уроках з фаху підготують потрібні партії, вивчать їх за потреби на пам'ять, їх *можна запрошувати на об'єднані репетиції з основним складом оркестру*. Для дітей з порушеннями зору, які можуть читати ноти з листа, потрібно заздалегідь подбати про додаткове освітлення репетиційного приміщення або робочого місця. Це можуть бути додаткові ліхтарики, які кріпляться на нототримач або інші освітлювальні прибори.

Також потрібно пам'ятати, що дружній клімат у середині колективу оркестру, сприятиме якнайшвидшому налагодженню комунікації між всіма його учасниками. Тепла, дружня атмосфера допоможе дітям з особливими освітніми потребами адаптуватись, розкритись і налаштуватись на творчий процес.

Валентин СПІВАК

викладач та завідувач відділом
образотворчого мистецтва
КЗПСО «Мистецька школа №8 м. Одеси»,
спеціаліст вищої категорії,
старший викладач

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОЇ ОСВІТИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Валентин СПІВАК

Відомий педагог Костянтин Дмитрович Ушинський вважав, що навчання повинно ґрунтуватись не на абстрактних уявленнях, а на безпосередньому сприйнятті учнями світу. Для розвитку мислення дитині важливо вміти спостерігати, бо вона «мислить формами, звуками, фарбами та відчуттями взагалі». А живопис, малюнок, скульптура можуть стати прекрасним інструментом для розвитку знань та вмінь учнів. Також, використовуючи той чи інший колір, лінію чи навіть певний образ, можна краще зрозуміти настрій або емоційний стан дитини.

Інклюзивна освіта має певні переваги:

- створення єдиного естетичного освітнього середовища для дітей, які мають різні стартові можливості;
- формування у всіх учасників освітнього процесу відчуття взаємодопомоги та прагнення до співпраці;
- успішна соціалізація учнів.

Образотворче мистецтво є найбільш доступним видом естетичного виховання для дітей з особливими освітніми потребами. Процес навчання завжди має бути творчим, щоб формувати та підтримувати інтереси та бажання учнів до художньої діяльності. З цією метою в нашу роботу з дітьми вводимо ***нетрадиційні техніки образотворчого мистецтва***: малювання по мокрому паперу, монотипія, граттаж та кляксографія. Ці техніки допомагають створити атмосферу невимушеності, сприяють розвитку ініціативи, самостійності дітей з інвалідністю, створюють емоційно-позитивне ставлення учнів до художньої діяльності, розвивають їхні творчі здібності.

Також для успішної творчої діяльності необхідна матеріальна база, яку ми називаємо ***натюрмортним фондом*** – це предмети побуту, муляжі, драпіровки тощо. Різноманітне естетичне наповнення натюрмортного фонду допомагає дітям краще опанувати знання про колір, форму, величину, просторові співвідношення.

Спільна взаємодія учнів та викладача сприяє розвитку комунікативних навичок, вмінню працювати в команді, допомагати іншим учням та цінувати їхню творчість. Це може бути ***колективна творча діяльність*** над панно або макетом, під час роботи над якими створюються сприятливі умови для спілкування та взаємопідтримки. Але колективна діяльність може відбуватися не тільки у форматі творчих завдань. Наприклад, діти можуть допомогти вчителю розставити наочність до уроку, розсортувати матеріали після уроку, взяти участь в оформленні робіт до виставки. Таким чином колективна діяльність має велике

значення в художньому вихованні дітей з особливими освітніми потребами, сприяє розвитку їхнього творчого потенціалу, розвитку потреби в спілкуванні та інтересу до образотворчої діяльності.

На сьогодні творчий розвиток дітей повинен бути направлений на їхню соціалізацію, а це означає що основна увага повинна приділятися не лише творчим здібностям дітей, а й формуванню особистості, здатної до саморозвитку, пізнанню себе та активізації власних можливостей. Тому важливе значення для соціалізації кожної дитини має виставкова діяльність. Участь у виставках допомагає дітям сформувати власне унікальне творче бачення. Завдяки таким заходам учні мають можливість спілкуватись, обмінюватись навичками та вміннями, пізнавати нове, презентувати власні роботи. Учні беруть активну участь у виставкових платформах нашої школи, всеукраїнських виставках та за кордоном. Також нами був випробований новий формат виставкової діяльності – *онлайн-виставка*. Зокрема, вихованці Віталія Сандуци підготували великодню онлайн-виставку «Дзвони». Крім того, нашою мистецькою школою № 8 було започатковано новий проєкт у форматі онлайн-виставки серед дитячих художніх шкіл України – «Нехай буде мир». Дітям завжди властиве прагнення ділитись своїми досягненнями з батьками, близькими чи опікунами, які в результаті різних обставин не завжди можуть бути присутніми на виставці. Тому формат онлайн-виставки є актуальним в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, бо надає змогу розширити коло та формат спілкування.

Список використаних джерел

1. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 120–126.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : монографія. Київ : Видавництво «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
3. Поліхроніді А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*. 2016. № 6. С. 82–85.

Олена ТАНАНАЙКО

викладачка з акторської майстерності
КЗПСО «Мистецька школа № 8 м. Одеси»,
спеціалістка вищої категорії,
старша викладачка

АРТТЕРАПІЯ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Інклюзія та соціальна адаптація на уроках акторської майстерності

Олена ТАНАНАЙКО

Арттерапія (від англ. *art* – «мистецтво» + терапія) – це форма психотерапії, в якій використовуються мистецтво і творчість для поліпшення психічного, емоційного та фізичного стану людини. Цей підхід допомагає виразити свої почуття, думки, досліджувати власну особистість через творчість, таку як театральна діяльність, живопис, музика, танець, література тощо.

Мистецтво і терапія мають спільні коріння. Кожен з нас творець, а творчість приносить нам величезне задоволення. У творчості кожна людина отримує багато можливостей, щоб виразити свої почуття та емоції. Тому арттерапія – це спосіб самовираження та розвитку, шлях до власної гармонізації.

Як самостійна галузь теоретичних знань і практичної діяльності, арттерапія почала формуватися на початку ХХ століття. Термін «арттерапія» з'явився в середині ХХ століття, створив його британський художник Адріан Хілл. Він був ветераном Першої світової війни, захворів на туберкульоз і лікувався в санаторії. Пеніцилін тоді ще не було відкрито, тому хвороба була дуже небезпечною. В якийсь момент Адріан Хілл, щоб відволіктись, почав малювати та відчув приплив життєвих сил і бажання жити та творити. Він продовжив цю практику і одужав. Хілл почав працювати з іншими хворими та накопичив перший безцінний арттерапевтичний досвід – досвід одужання за допомогою мистецтва. Адріан Хілл став першим директором арттерапевтичної асоціації та журналу «Арттерапія».

Ще один британський художник Едвард Адамсон з 1946 р. працював як арттерапевт у лікарні графства Суррей. Він був засновником першої відкритої артстудії для лікування фізичних хвороб.

Після Другої світової війни в Америці працювала психологиня Едіт Крамер, яка досліджувала цілющі можливості арттерапії за допомогою самого процесу художньої творчості, який надає можливість висловити, знову пережити внутрішні конфлікти й вирішити їх.

Ці ідеї отримали продовження в Британії й в наш час, зокрема в Україні було проведено онлайн майстерклас «Театрально-терапевтична методика Келлі Хантер» (у межах проекту «Серце Флейти б'ється в унісон з Україною»). Келлі Хантер – британська актриса і режисерка, художня керівниця лондонського театру «Flute». Пропонована методика покликана допомогти дітям і дорослим з інвалідністю, які мають труднощі в спілкуванні, познайомитись зі світом театру та, завдяки його дивовижній силі, подолати комунікативні блоки, а також краще інтегруватись у суспільство, розвинути власний творчий потенціал.

Протягом багатьох років Келлі Хантер, членкиня Ордену Британської імперії (МБЕ), працювала з Королівською шекспірівською трупю «The Royal Shakespeare Company» та Королівським національним театром «The National Theatre». У 2002 р. вона заснувала власну театральну трупу «Touchstone Shakespeare Theatre» і сфокусувала свої зусилля на роботі з дітьми, які через різні причини не мали можливості відвідувати театральні вистави. У результаті вона винайшла спеціальну методичку, яка отримала назву «Hunter Heart Method» («Метод серцебиття»). У цій методиці використовується потужний потенціал мови Вільяма Шекспіра та спеціальні терапевтичні ігри для зняття комунікативних блоків у дітей з аутизмом, зокрема невербальні.

Авторську методичку викладено в книзі «Shakespeare`s Heartbeat: Drama games for children with autism» (2014). Ефективність методики підтверджено як у Великій Британії, так і за її межами. Її апробували в Університеті штату Огайо (США) у межах дослідницького проєкту та дійшли висновку, що застосування методики покращує соціальну взаємодію, розуміння прагматики мови та навички розпізнавання емоцій у людей з особливостями аутистичного спектра.

Це вкотре доводить, що арттерапія використовується в різних сферах, включаючи лікування психічних розладів, реабілітацію, роботу з дітьми з особливими освітніми потребами, а також для сприяння самовираженню та розвитку креативності. Вона може бути важливим інструментом для розв'язання проблем і покращення якості життя.

Основна мета арттерапії – гармонізація психічного стану, самовираження та самопізнання, актуалізація пригнічених емоцій. Її основна лікувальна властивість полягає в тому, що дитина за допомогою творчої діяльності може висловити складні почуття, інтерпретувати свої емоції, трансформувати негативні емоції в позитивні та знайти вихід із тривожної ситуації.

Нині як ніколи актуальна тема покращення емоційного стану дітей та підлітків, які перебувають у кризових ситуаціях, спричинених воєнними діями. Всі діти потребують якісної освіти, всі діти зараз – з особливими освітніми потребами. Це діти-біженці, діти-переселенці, діти-сироти, діти з малозабезпечених сімей, діти з інвалідністю та специфічними захворюваннями, діти з високим рівнем тривожності. Тому зараз дуже актуально стоїть питання інклюзії.

Інклюзія (від англ. *inclusion* – включення, залучення) – процес збільшення залученості всіх громадян до соціуму.

Протягом 2022–2023 навчального року, дуже важкого психологічно через повномасштабну війну в Україні, ми впроваджували інклюзію на уроках театрального мистецтва для дітей з тимчасово переміщених до Одеси сімей.

Заняття відбувалися в приміщенні Всесвітнього клубу одеситів, який дав прихисток для тимчасових переселенців. Вік дітей – від трьох до сімнадцяти

років. Загальна кількість – близько 30 осіб. Це були діти з місць, де велися бойові дії – Лисичанська, Сіверськодонецька, Харкова, Миколаєва, Херсона та інших. Діти були налякані та напружені, вони зовсім не посміхались. Їм терміново була необхідна допомога і ми почали займатися творчістю.

Творчість надає людині значні можливості для реалізації свого «Я». Поєднання творчості з терапією (арттерапія) має дивовижну властивість внутрішньої підтримки та відновлення, вона апелює до самоцілюючих ресурсів, пов'язаних з творчим процесом і в результаті в психіці дитини виробляються адаптивні механізми. Ці механізми дозволяють краще пристосовуватися до життя, знайти гармонію зі світом.

Спочатку на заняттях ми всі разом складали казки, де добро перемагає зло. Потім ми їх малювали, розподіляли за ролями, інсценували та підбирали музичний супровід, слухаючи багато музичного матеріалу. Вже через кілька місяців ми підготували новорічну виставу, де діти співали різдвяні пісні та показували інсценізовані уривки казок. Це було справжнє свято: діти почали посміхатися!

Далі ми продовжили заняття з розвитку фантазії та асоціативного мислення, додавши основи сценічного руху та сценічної мови. Ми почали читати і обговорювати казки світових письменників – Астрід Ліндгрєн, Ганса Крістіана Андерсена, Антуана де Сент-Екзюпері. Заняття сценічною мовою переросли в діяльність українського розмовного клубу, де читали й обговорювали вірші та прозу українських письменників. Запам'ятався вислів нашої учениці, дівчинки 6-ти років: «Книги – це вітаміни для душі!».

Діти відвідували ці заняття із задоволенням. До Дня захисту дітей (1 червня) ми підготували виставу «Дорога до миру», куди ввійшли інсценізовані казки Астрід Ліндгрєн «Малюк та Карлсон» та Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц».

Навчальний рік ми закінчили успішно – діти соціалізувались та прагнули розвиватись і вчитись далі. Багато дітей продовжили навчання в мистецьких школах нашого міста. Так, 5 учнів зараз займаються в театральному класі мистецької школи № 8, одна дівчинка займається у мистецькій школі № 2 з класу віолончелі, її сестра вступила до Одеського театрального фахового коледжу, декілька дітей записались у спортивні секції. Тобто всі діти повернулись до повноцінного активного життя.

Для того, щоб провести ефективний урок, на нашу думку, вчителю необхідно володіти мистецтвом перевтілення, застосовувати театральні елементи у своїй практиці, бути актором і режисером власного уроку. Творчі завдання повинні бути варіативними і мати ефект новизни, враховувати вік, індивідуальні особливості та потреби дітей.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами необхідно концентруватися на їхніх можливостях і здібностях та максимально залучати до командної роботи.

Із власного досвіду можемо виділити **основні елементи арттерапії засобами театрального мистецтва:**

- **Рольова гра** – діти мають можливість приміряти на себе різноманітні ролі та образи своїх персонажів. Це допомагає їм відчувати себе іншими людьми й розглянути ситуацію з різних точок зору. Наприклад, ігри «Монолог», «Театр одного актора», «Ляльковий театр» та ін.

- **Театральна гра** – діти мають можливість імпровізувати та приймати швидкі рішення. Це сприяє розвитку креативності та комунікативності. Наприклад, ігри «Зіркова вечірка», «Міміка і жести», «Імпровізація на задану тему» та ін.

- **Партнерська гра** – діти мають можливість взаємодіяти з партнером та домовлятися з ним. Це допомагає відчувати довіру до партнера. Наприклад, ігри «Обери пару», «Сліпий та поводитир», «Я і моя тінь», «Діалог», «Третій зайвий», «Повторюй, доповнюй, змінюй», «Маріонетки», «Кращий дуєт», «Сіамські близнюки» та ін.

- **Групова гра** – діти мають можливість взаємодіяти з іншими учасниками. Це сприяє розвитку соціальних навичок та відчуття приналежності. Наприклад, ігри «Створюємо атмосферу», «Асоціативний ланцюжок», «Спільна історія», «Збираємо валізу», «Звуковий пейзаж», «Телеграф», усі види групових етюдів.

- **Драматична виразність** – діти мають можливість використовувати рухи, жести, міміку, пластику та голос для вираження емоцій та почуттів. Це може бути особливо корисним для тих, хто має труднощі у вираженні своїх емоцій словами.

Загалом театральні ігри – це креативні завдання, які сприяють розвитку акторських навичок, комунікативних здібностей, сприяють зближенню учасників групи та збагаченню їх творчого мислення.

На заняттях ми враховуємо **основні принципи арттерапії:**

- **самовираження:** діти мають можливість виразити свої почуття;
- **рефлексії:** діти аналізують власні творчі роботи, щоб розкрити сенс;
- **сублімації:** негативні емоції та думки в процесі занять перетворюються на позитивні;

- **оздоровлення:** арттерапія сприяє поліпшенню емоційного стану, розвитку самосприйняття, самовираженню та креативності;

- **безпечного середовища:** створення довіри та відповідної атмосфери, в якій діти можуть відчувати себе комфортно для вираження власних почуттів та думок.

Головний принцип занять: «Щоб дитина розвивалася і була щаслива, їй потрібна любов» (Януш Корчак). Тож наприкінці навчального року за допомогою арттерапії засобами театрального мистецтва ми досягли гарного результату – соціалізації дітей у нових життєвих умовах.

Ольга ГАЙДЕНКО

заступниця директора
з навчально-виховної роботи,
викладачка образотворчого мистецтва
КЗ «Нерубайська школа мистецтв»
Нерубайської територіальної громади
(Одеська обл.), спеціалістка
першої категорії

ПРОБЛЕМИ ЗОБРАЖЕННЯ ФОРМИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ В УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Ольга ГАЙДЕНКО

Образотворче мистецтво для учнів з особливими освітніми потребами є потужним засобом активізації творчого потенціалу та пізнавальних здібностей. Діти отримують можливість виразити свої емоції, переживання та почуття через мистецтво, розвиваючи при цьому свій творчий потенціал та внутрішній світ.

Мета образотворчого мистецтва для учнів з ООП:

- стимулювання творчого мислення;
- розвиток уяви та креативного мислення через дослідницьку та творчу діяльність;
- посилення емоційного сприйняття;
- розкриття та вираження емоцій через художній процес творчості;
- збагачення культурного бачення;
- ознайомлення з різноманітними художніми техніками та стилями для розширення кругозору.

Цінність образотворчого мистецтва для учнів з ООП:

- розвиток моторики та координації рухів;
- підвищення уваги та самооцінки.

Методи навчання образотворчому мистецтву:

- *індивідуальний підхід* – особливий підхід до кожного учня, з урахуванням його потреб і здібностей;
- *групові заняття* – розвиток комунікативних навичок та настанова на співпрацю з іншими учнями;
- *експериментування* – спосіб навчання через дослідження та експерименти з різними матеріалами та техніками.

Адаптація завдань з образотворчого мистецтва для дітей з ООП:

- *зменшення складності* – адаптація завдань за рахунок зменшення їхньої складності та розбиття на простіші етапи;
- *використання візуальної підтримки* – використання чітких та ілюстративних інструкцій для полегшення розуміння завдань;
- *тематична адаптація* – використання тем, які є близькими та цікавими для учнів з особливими освітніми потребами.

Проблеми зображення форми в образотворчому мистецтві в учнів з особливими освітніми потребами можуть бути доволі різноманітними. Основні з них можуть включати:

1. *Моторні навички*: діти з особливими освітніми потребами часто мають труднощі з дрібною моторикою, що може ускладнити процес малювання та зображення форм.

2. *Спостережливість і візуальне сприйняття*: деякі учні можуть мати труднощі в спостереженні за формами і об'єктами, що може впливати на їх здатність відтворити зображення.

3. *Когнітивні бар'єри*: зрозуміти концепцію форми та її відображення може бути складно для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку.

4. *Емоційні та соціальні аспекти*: діти з інвалідністю можуть відчувати тривогу або невпевненість під час виконання творчих завдань, що заважає їхньому вираженню в образотворчому мистецтві.

5. *Засоби вираження*: учні можуть мати обмежений доступ до необхідних матеріалів або технологій, які допомогли б їм у створенні артробіт. Для подолання цих труднощів важливо адаптувати навчальні методи, забезпечувати індивідуальну підтримку, використовувати більш прості та доступні матеріали, а також створювати сприятливу атмосферу для творчості.

Подолання проблем із зображенням форм в учнів з особливими освітніми потребами може включати різноманітні підходи:

- *індивідуалізація навчання*: забезпечення навчальним планом, адаптованим до потреб кожного учня. Це може бути використання спеціалізованих методик, які враховують їхні здібності та рівень розвитку;

- *візуальні матеріали*: використовуйте візуальні схеми, малюнки та моделі. Вони можуть допомогти учням краще зрозуміти концепції форми і структури;

- *тактильні матеріали*: введення тактильних елементів у навчання, таких як ліплення з глини або використання текстурованих паперових форм, може допомогти учням відчути форму і структуру;

- *поступове навчання*: розділення навчального процесу на малі етапи – починайте з простих форм і поступово переходьте до складніших, надаючи учням можливість закріпити отримані знання;

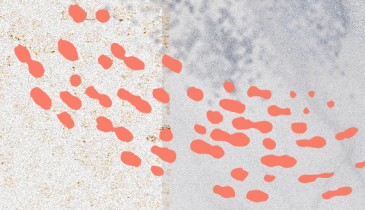
- *ігрові методи*: залучення ігор та інтерактивних завдань може зробити процес навчання більш захопливим і менш стресовим;

- *сенсорні стимуляції*: дайте можливість учням досліджувати форми через різні сенсорні канали (дотик, слух, зір), щоб допомогти їм краще розвивати уявлення про об'єкти;

- *зворотний зв'язок і підтримка*: надавайте учням регулярний зворотний зв'язок у процесі роботи, підкреслюючи їхні досягнення і заохочуючи їх до подальшого розвитку;

- *співпраця з фахівцями*: співпраця з логопедами, психологами та іншими фахівцями може допомогти в розробці ефективних стратегій навчання і підтримки. Завдяки цим методам можна створити комфортне та підтримуюче середовище, що дозволить учням з особливими освітніми потребами краще опановувати образотворче мистецтво.

Отже, проблеми зображення форми в образотворчому мистецтві в учнів з особливими освітніми потребами є складними і багатогранними. Основними труднощами є: моторні навички, спостережливість, когнітивні бар'єри, емоційні аспекти та обмежений доступ до матеріалів. Для ефективного навчання важливо адаптувати методи викладання, використовуючи індивідуалізовані програми, візуальні та тактильні матеріали, поступове навчання, ігрові методи та сенсорні стимуляції. Регулярний зворотний зв'язок та співпраця з фахівцями також можуть суттєво покращити освітній процес. Створення підтримуючого середовища дозволить учням з особливими освітніми потребами розвивати свої навички в образотворчому мистецтві.

Іванна ДЕМІРОВА

викладачка класу акордеона
Болградської дитячої музичної школи
(Одеська обл.), спеціалістка
вищої категорії

ДОСВІД РОБОТИ З УЧЕНИЦЕЮ ІЗ СИНДРОМОМ ВІЛЬЯМСА В КЛАСІ АКОРДЕОНА

Іванна ДЕМІРОВА

На сьогодні проблема адаптації дітей та підлітків з інвалідністю до життя сучасному суспільстві дуже актуальна. Зокрема, існують проблеми щодо процесу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) свідчать, що 3% дітей народжуються з порушеннями інтелектуального розвитку та 10% дітей – з іншими психічними та фізичними порушеннями. Всього у світі налічується близько 200 мільйонів дітей з інвалідністю.

На жаль у нашій країні простежується тенденція зростання кількості дітей з інвалідністю. Найпоширенішими причинами інвалідності є захворювання нервової системи та органів чуття, вроджені порушення розвитку, дитячий церебральний параліч, психічні розлади.

Але, не зважаючи на всі бар'єри, дитина з інвалідністю може бути такою ж здібною та талановитою, як і її однолітки, які не мають проблем зі здоров'ям. Виявити свій талант та розвивати його дитина може за допомогою вчителя, який завжди буде шукати всі можливі підходи до її творчого проявлення.

Наприклад, дитина з синдромом Вільямса, живе із музикою у серці. Синдром Вільямса виникає через хромосомну патологію. Люди, що страждають на нього, мають специфічну зовнішність, яку називають «обличчям ельфа», та мають загальну затримку розумового розвитку, дуже низький коефіцієнт інтелекту, побутову непристосованість, розлад дефіциту уваги. Більшість дітей з синдромом Вільямса мають певні захворювання серцево-судинної системи. З раннього дитинства проявляється порушення моторних функцій та координації рухів. Діти схильні проявляти надзвичайний інтерес до інших людей, легко повторюють мову дорослих, багато говорять, але часто недоречно. Всі діти з синдромом Вільямса зазвичай бувають дуже ласкаві, відрізняються надмірною говіркістю та добротою. Мають хорошу пам'ять на обличчя, багато з них мають ідеальний слух та здатність до музики.

Тому робота з дитиною з синдромом Вільямса потребує систематичних занять та терпіння викладача. ***Складнощі під час навчання гри на акордеоні такого учня пов'язані з:***

- невеликою вагою дитини в наслідок порушення серцевої та нервової систем;
- порушенням координації рухів;
- наявністю супутніх рухів;
- порушенням моторики пальців;

- проблемами з відтворюванням певного положення пальця за зразком учителя;
- недостатньою концентрацією уваги щодо переключення рухів пальців однієї руки на другу та концентрацією уваги в цілому;
- міховедінням загалом.

Однак завдяки **прийомам, які спрямовані на підтримку інтересу дитини до навчання**, можна розвивати та укріплювати вміння дитини грати на акордеоні:

- акцентування уваги дитини на звуки, музику в мультиплікаційних фільмах під час переглядів на уроках;
- спів дитячих пісень – цей прийом сприймається дуже яскраво та заохочувально;
- малювання як прояв своєї особистої уяви («музичних фантазій»);
- використання пластичних рухів тощо.

Також викладачу важливо на уроці постійно емоційно підтримувати учнів та врахувати їхні особливостей стану здоров'я. Бажано постійно робити відпочинки впродовж заняття, завжди цікавитись, як пройшов день, дозвілля дитини. Необхідно створити умови, в яких би учень відчував турботу та підтримку.

Найпростіший та найпотужніший стимулятор бажаної поведінки для дитини – це **похвала**: і правильно підібрані слова, і обійми, і просто захоплений погляд на дитину. Викладачу треба хвалити свого учня та промовляти це кожного разу, коли є результат у навчанні. Для учнів це завжди важливо та необхідно. У них відразу з'являється мотивація та настрої щодо роботи. Підтримка і допомога зміцнює бажання дитини, коли вона робить зусилля, навіть якщо завдання дуже складне.

Прекрасним засобом для встановлення доброї і теплої атмосфери на уроці, особливо в неочікуваних випадках стає **гумор**.

Розвинути впевненість учня в собі, стійкість до складних ситуацій допомагає **довіра**. Якщо викладач зможе побудувати позитивну, довірливу атмосферу на уроці, то це вже перша перемога на нелегкому творчому шляху навчання. Найголовніше завдання викладача – надати можливість дитині повірити в те, що все можливо.

Робота над координацією рухів дитини з синдромом Вільямса повинна проводитись викладачем постійно, протягом всіх уроків. Це й допомогти дитині правильно сісти на стільці, й підтримати в міховеденні акордеона, й допомогти знайти всі клавіші, баси та акорди.

Роботу з дітьми з синдромом Вільямса бажано починати з **тактильних вправ**, які допомагають розвивати уяву та увагу дитини. Розглянемо деякі з них.

Тактильні вправи

Вправа 1. «Царапки»

Необхідно торкнутись нігтем великого пальця подушечки другого пальця та попросити дитину подряпати так, як це робить кішка, потім нігтем великого пальця подряпати подушечку третього пальця, потім четвертого, потім п'ятого пальця. При цьому промовляти: «Як кішечка дряпається?».

Вправа 2. «З'єднаємо пальці»

Водночас єднаємо пальці лівої та правої рук: перший з другим, перший з третім, перший з четвертим, перший з п'ятим.

Вправа 3. «Павучки»

Попросити дитину покласти долоньку на стіл. При цьому торкатися стола можна почергово лише другим та четвертим пальцями. Йти можна уперед від себе, потім до себе, імітуючи лапки павучка. Ця вправа робиться на розвиток моторики четвертого пальця.

Вправа 4. «Плутанка» (найважча для виконання)

Даємо завдання з'єднати та тримати пальці лівої руки, наприклад, перший – четвертий та утримувати їх. А на правій руці даємо завдання з'єднати перший палець з другим та також тримати. Потім тримаємо з'єднані пальці правої руки (перший – другий) і даємо нове завдання для лівої руки, наприклад, перший палець з'єднати з п'ятим тощо. Якщо дитина не може сама утримувати пальці, поки шукає сполучення пальців іншої руки, то викладач обов'язково повинен допомогти учню. Це завдання дуже розвиває увагу дитини та активує зосередженість на рухах пальців.

Для того, щоб навчити дитину з синдромом Вільямса зробити підворот пальця, треба спробувати виконати таку вправу.

Вправа 5. «Дульки» (робиться відразу двома руками)

- перший рух – уперед розкриваємо вертикально долоньки;
- другий рух – показуємо пальцем «клас»;
- третій рух – уперед показуємо два пальці;
- четвертий рух – кладемо перші пальці на треті;
- п'ятий рух – закриваємо два пальці.

Бажано просити дитину виконувати всі зазначені вправи із заплющеними очима – це розвиває її уяву та покращує координацію рухів.

Приклад уроків, де використано такі прийоми роботи з ученицею з ООП, можна переглянути за посиланнями: <https://youtu.be/C6X73qpJqNo?feature=shared>; <https://youtu.be/GdlfbyU-ar8?feature=shared>.

Роботу на акордеоні рекомендовано починати з міховедіння, з гри на слух ритмічних малюнків, потім поступово додавати нотну грамоту в обсязі 5 нот. Зігравши невеличку мелодію, викладач може її роз'яснити, які це були ноти та де вони знаходяться на нотному стані. Впродовж кількох місяців для закріплення знань краще грати лише правою рукою. Учні більш впевнено грають мелодії, в яких послідовно розташовано ноти до – соль першої октави. Але у деяких п'єсах з'являються стрибки у розташуванні нот.

Для того, щоб краще пояснити, як, наприклад, натиснути клавішу «ре» другим пальцем, а потім клавішу «фа» четвертим пальцем на акордеоні, можна вийти на сходинки та попросити дитину уявити кожну сходинку як клавішу від

ноти «до» до ноти «соль», а себе уявити пальцями, які грають на клавіатурі. Потім стати на сходинку «ре» та переступити через одну сходинку на «фа», декілька раз повторюючи: «другий палець – четвертий палець», «ре-фа».

Після можна продовжити з іншими сходинками, наприклад:

- «перший палець – третій палець», «до – мі»;
- «третій палець – п'ятий палець», «мі – соль».

А потім зробити пересування по сходинкам «до – мі – соль» – перша – третя – п'ята сходинки. Дитина із захопленням буде себе уявляти пальцями на клавіатурі акордеона та краще розуміти розташування клавіш.

Коли починається опанування гри лівою рукою, то потрібно робити дуже багато тактильних вправ, при цьому акцентувати роботу з вправами, які дитина може зробити, заплющивши очі. Головний акцент робиться на те, щоб уявити, де знаходяться баси та їх акорди. Потрібно правильно підібрати слова та постійно підтримувати учня, щоб він не розгубився у «великій кількості незрозумілих гудзиків». Можна назвати не бас «до», а простим для сприймання дитини словом «царапка»; мажор – «веселий друг царапки». І лише потім, коли дитина почне орієнтуватись у розташуванні баса «царапки», можна переходити на назви «бас до» та «мажор». Дитина повинна відчувати гру на акордеоні як емоційну розвагу, як пізнання чогось казкового та незвичайного.

Під час уроків бажано робити багато відео, для того, щоб потім проаналізувати динаміку розвитку дитини та для того, щоб вона змогла побачити себе зі сторони.

Дуже емоційно впливає на дитину *гра в ансамблі*. Завдяки цій формі роботи учень відчуває себе частиною цілого, намагається грати краще, наслідує викладача та швидше досягає бажаних результатів. Для цього можна вчити з дитиною яскраві та нескладні п'єси, які можуть мати мр 3 супроводження.

Окремий вид розвитку учня з синдромом Вільямса – це участь у концертах та інших заходах у закладах мистецької освіти, в яких діти навчаються. Лише емоційне задоволення, яке отримує учень, виступаючи публічно, дає стимул дитині рухатись далі на своєму творчому шляху. Завдяки виступам перед публікою дитина стає впевненою у власних силах. Жодні інші інструменти не мають такого впливу на бажання вчитись та долати нові труднощі.

Отже, діти з синдромом Вільямса готові та прагнуть вивчати все, що пов'язано з музикою. Завдяки своєму бажанню вчитись такий учень долає всі труднощі та стає «частинкою душі» викладача, який у свою чергу наповнює турботою та підтримкою весь творчий дует «вчитель – учень». Лише в такому тандемі можлива постійна позитивна динаміка навчання дітей з синдромом Вільямса гри на акордеоні.

Олена ЗАВАЦЬКА

викладачка Дитячої музичної школи № 1
(м. Миколаїв), спеціалістка вищої категорії,
викладачка-методистка

ІНКЛЮЗИВНЕ МУЗИЧНЕ НАВЧАННЯ

Олена ЗАВАЦЬКА

Музика та спів у багаторівневій системі психоемоційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами посідає одне з ключових місць, бо вони дарують дитині радість, викликають у неї інтерес, відволікають від її фізичних недуг.

Дуже важливо, що спів:

- є своєрідною психотерапією;
- підвищує резервні можливості організму людини (слабкий зір або його відсутність частково замінюється гострим слухом);
- слугує засобом розкриття творчого виявлення дитини;
- під час співу коливання звукової хвилі голосу заспокоює, надає відчуття задоволення, навіть допомагає звільнитися від м'язової напруги.

Науково доведено, що спів позитивно впливає на вегетативну нервову систему дитини, стимулює мисленнєві процеси і стабілізує комунікативні взаємини між дорослими та дітьми.

Розробки занять О. Ю. Завацької вміщують корекційно-розвивальну роботу та практичні рекомендації. Вся робота будується на ***полісенсорній основі: мовленнєвій, слуховій і музично-руховій***, оскільки спів – це розмова довгими голосними, на певній висоті з певною тривалістю. Тому використовується ***активний формат розспівувань***.

1. Розспівування

У практиці – це безпосередня робота з музичним твором. ***Головне завдання розспівки*** – «налаштувати» вокальний інструмент для якісного співу.

Що входить в поняття «налаштувати» вокальний інструмент?

- активізувати вокальне дихання (вдих вниз живота, а не в плечі, в яких немає органів дихання);
- під час вдиху звернути увагу на місце, через яке проходить повітря в організм (на гортань. Вдих – це синкопа до звуку);
- уважно відслухати звук, який треба виконати (від цього залежить точність інтонування);
- заспівати, контролюючи місце звукоутворення (голосові складки у гортані), звуковедення (перетікання голосної в голосну), природність звучання.

Для того, щоб отримати найкращий результат у роботі, краще для розспівування відразу використовувати матеріал обраної пісні, а не відокремлені від неї вправи.

1. Починаємо із зручного слова цієї пісні: інтонуємо по полутонах ч. 1 (чистими примами) вниз, потім інше слово цієї пісні так само інтонуємо в. 3 (великими терціями) вгору. Вокальний інструмент «налаштовано».

2. Тепер розспівуємо мотив пісні вгору та вниз за полутонами, так само фразу, потім речення.

У результаті отримаємо точно вивчену мелодію, правильне виконання приголосних, вірний метроритмічний малюнок, якість звуку, побудованого на емоційному відношенні до тексту, що наводить на часткові та загальні кульмінації твору.

Але найголовніше у випадку, коли є труднощі з зором та пам'яттю – якісно вивчений поетичний (з чіткою дикцією) та музичний текст.

2. Музичні ігри розспівки

Дітям з інвалідністю рекомендуємо спів не лише у формі занять, а й у вигляді ігрової навчальної діяльності.

Наприклад, **«Зозулька»** – це гра полягає в перегукуванні викладача з учнем на певній висоті голосу не більше 1 хв. Вона допомагає повернути втрачену від втоми увагу учня до уроку та попрацювати над якістю звуку.

Інше призначення має гра – **«Вантажівка»**. Це гра для роботи над інтонацією. Виконується без слів, ніби «ричить мотор» губами без тексту, звертаючи увагу на мелодію й при цьому активізуючи мовленнєвий апарат. Коли учень починає точно інтонувати від любого звуку мотив, що раніше ніяк не виходив, повертаємося до продовження звичайної роботи з твором.

3. Музикомалювання – один із засобів емоційного розспівування

Музикомалювання – це заключний крок у вивченні пісні.

Для поєднання зорового і слухового образів дітям зі слабким зором цей вид діяльності дуже допомагає. Малювати можна зручними для самого учня способами і найголовніше – допомогти дітям кольоровою гамою створювати музично-пісенні образи на папері. Цей вид роботи також сприяє розвитку глибинного зору.

Всі види корекційно-розвивальної роботи під час розспівування задовільняють індивідуальні потреби кожної дитини, вирішують питання щодо розвитку її емоційно-вольової сфери, уваги, інтелекту.

Навчання сольному співу дітей з інвалідністю стає можливим через нескладні розспівування, під час яких виховується музична та співоча культура, бажання наполегливо займатися музично-виконавською діяльністю заради досягнення власної самостійності, незалежності в своїх уподобаннях і здатності через спів любити, сприймати і розуміти себе та всесвіт таким, яким він є.

Усі рекомендації та методика напрацьовані на основі практичних досліджень роботи з дитиною з порушеннями зору – ученицею А., 8 років.

Майстерклас «Альтернативні комунікації у викладанні сольного співу для осіб з особливими потребами»

Мета уроку: розглянути важливість використання альтернативних комунікаційних методів (далі – АКМ) у навчанні сольного співу для учнів з вадами зору (інклюзія).

Очікувані результати:

- усвідомлення важливості інклюзивного навчання, залучення учнів з особливими освітніми потребами в освітній процес та підтримка комунікації в музичному навчанні;
- ознайомлення з різновидами АКМ (аудіоподкасти, синтезатори мовлення та можливість їх практичного використання);
- опанування АКМ та їх застосування у контексті навчання сольному співу для осіб з порушеннями зору;
- набуття практичних навичок використання АКМ для набуття компетентностей у сольному співі осіб з порушеннями зору.

Що необхідно враховувати під час підготовки до занять сольного співу з учнями з порушеннями зору:

1. Доступність нотного матеріалу. Учні з порушеннями зору можуть потребувати адаптації нотного матеріалу, такого як великі шрифти, використання системи нотації Брайля або електронних текстів для читання нот (синтезатор мовлення).

2. Альтернативні комунікаційні методи. З огляду на обмеження у візуальному сприйманні, учні можуть використовувати АКМ, такі як аудіозаписи, синтезатори мовлення або жестову мову, для сприйняття та втілення музичних ідей.

3. Фізична підтримка. Учні потребують фізичної підтримки для підтримання правильної постави, дихання, звукоутворення та артикуляції під час співу.

Наприклад, одна з підготовчих вправ для співу на розвиток дихання та звукоутворення за Робочою програмою з сольного співу О. Ю. Завацької, вимагає опори рук на ребра, що є фізичною підтримкою під час роботи над співацьким диханням та водночас є силою навантаження на ребра і супротиву повітря. Співаємо на склад «Ку» по мажорному тризвуку з повтором тоніки вгорі, штрих *staccato*, твердою атакою звуку повітря активно виштовхується, але не витрачається зайве. Приклад за посиланням: https://youtube.com/shorts/SAxH_XjL-kY.

4. Аудіативні навички. Розвиток слухових навичок та музичного слуху є особливо важливим для учнів з порушеннями зору. Вони повинні навчитися розрізняти ноти, ритми, мелодії, гармонію та емоційне забарвлення звуку (динаміку) на слух.

5. Інклюзивність. Важливо створювати інклюзивне навчальне середовище, в якому учні з порушеннями зору відчувають себе комфортно і впевнено, що сприяє творчому та професійному розвитку.

6. Індивідуальний підхід. Кожен учень з порушеннями зору має індивідуальні потреби. Важливо розробити підхід, що враховує їх можливості та розвиток. Приклад за посиланням: https://youtu.be/v_rBsOEQEHs.

7. Мотивація. Учні з порушеннями зору можуть зіткнутися з додатковими викликами у навчанні, такими як відсутність досвіду створення образів через зорове сприйняття. Важливо надавати мотивацію для розвитку їхнього музичного потенціалу та допомагати створювати музичні образи, використовуючи інші методи. Приклад: <https://youtu.be/VHq1pkgxM-U>.

Роль викладача

Викладач під час навчання сольному співу відіграє ключову роль у підтримці учнів та визначає допоміжні методи та методики в навчанні.

У роботі з учнями з порушеннями зору нам необхідно:

1. Оцінюємо потреби учня. Співпрацювати з учнем та його родиною, визначаючи індивідуальні потреби і обмеження учня з порушеннями зору. Це включає в себе оцінку рівня слуху, вміння сприймати та відтворювати мелодійну лінію, а також особливі вимоги учня до комунікації.

2. Обираємо відповідні альтернативні методи. На основі оцінки потреб учня, визначаємо найзручніші та корисніші АКМ для навчання, такі як синтезатор мовлення, аудіозаписи, жестова мова, спеціальні символічні системи, текстури та інші засоби.

3. Налагоджуємо зв'язок. Створюємо ефективну систему спілкування з учнем, яка передбачає взаємодію через альтернативні комунікаційні методи. За умови опанування викладачем навичок розуміння та відповіді на сигнали та знаки, які використовує учень.

4. Підтримуємо учня у навчанні. Розробляємо індивідуальний підхід до навчання, враховуючи особливості та потреби учня, що включає в себе розробку спеціальних навчальних матеріалів, адаптацію нотного матеріалу та створення унікальних методик навчання. Наприклад, «Тактильне навчання», «Аудіальне навчання», аудіоінструкції тощо.

5. Сприяємо саморозвитку, підтримуючи учня в опануванні музичних навичок та самоствердженні. Це може включати в себе стимулювання творчості та самовираження учня через спів на концертах класу, тематичних концертах тощо. Приклад: https://youtu.be/Z_7SqvT0IRU.

6. Оцінюємо та аналізуємо досягнення. Систематично оцінюємо та аналізуємо прогрес учня, відстежуючи його досягнення і корегуючи недоліки у процесі навчання сольному співу.

Отже, підходи індивідуалізації допомагають учням зануритися у світ музики, стаючи ключем до побудови дієвого навчального досвіду. І саме такими є АКМ у викладанні сольного співу. Завжди важливо пам'ятати, що **основна мета мистецької освіти** – надати можливість самовираження та спілкування через чарівний світ музики, адаптуючи технології та методики так, щоб вони були доступними та ефективними для кожної конкретної особистості.

Альтернативні комунікаційні методи та їх види

Альтернативні комунікаційні методи (АКМ) – це форма спілкування за допомогою тактильних жестів, тактильних картинок, тактильних фідбеків, брайлівських нотацій, міміки, фотографій, піктограм, технічних засобів, що допомагають людині адаптуватися в соціумі. Враховуючи специфіку сліпих дітей, адаптація методів комунікації та навчання музиці вимагає певного підходу.

Пропонуємо деякі **інструменти застосування АКМ у музичній освіті для дітей з порушенням зору:**

- **тактильні картки:** використання рельєфних карток або символів, щоб допомогти дитині розпізнавати різні музичні терміни або значення через дотик;
- **тактильний жест:** застосування жестів, що передаються через дотик, наприклад, контроль правильного дихання та діафрагмальної підтримки. Приклад можна переглянути за посиланням: <https://youtube.com/shorts/YE5l2WiK4r8>;
- **тактильний фідбек:** використання різних текстур для розуміння якості відтворюваного звуку. Приклад: <https://youtu.be/3Z7oxRVszGE>;
- **брайлівська нотація:** навчання дитини читати музику через систему нотації Брайля.

Переваги альтернативних комунікаційних методів

1. Інклюзивність: АКМ, такі як жести, символи, враховують різні стилі навчання та комунікації, що дозволяє учням з особливими освітніми потребами взаємодіяти та висловлюватися через музику.

2. Самовираження: використання АКМ дає учням можливість виразити свої емоції, думки та ідеї через музику у спосіб, що є найбільш доступним і комфортним для них.

3. Розвиток комунікації: навчання співу та музиці розвиває комунікаційні навички учнів: через пісні та ритми вони вчаться нових способів самовираження.

4. Соціальна взаємодія: АКМ у музичній освіті сприяють інтеграції учнів у соціальні групи та активності, дозволяючи їм бути частиною спільноти.

5. Емоційне благополуччя: музика і спів слугують потужним способом емоційного вираження, самопізнання і саме АКМ допомагають учням з порушеннями зору виявляти, розуміти, ділитися своїми почуттями та емоціями через музичне виконання.

6. Підтримка креативності: АКМ дозволяють учням з особливими освітніми потребами розвиватися, демонструючи свою креативність через музику та спів. Вони створюють власні музичні композиції, імпровізації та виконання, використовуючи різноманітні форми виразу, відкривають нові горизонти для тих, хто може зіткнутися з бар'єрами у традиційних підходах до музичної освіти та виконання.

Для роботи з учнями з порушеннями зору у викладанні сольного співу пропонуємо використовувати наступні альтернативні комунікаційні методи та інструменти:

1. Аудіоподкасти та аудіозаписи, які можна завантажити на телефон або слухати в інтернеті в зручний час. Їх перевага в тому, що вони не прив'язують учня до екрану або аудиторії, отже є зручним інструментом у навчанні людей дітей з порушеннями зору і не тільки. Подкасти найефективніше використовуються у навчанні співу та вивченні текстів пісень. Створення аудіоподкастів або записів власного виконання пісень дозволяє учням слухати, аналізувати музику, ноти та власний голос. Вони можуть вчити пісні, виправляти помилки, вдосконалюючи виконання за допомогою аудіозаписів.

11 найкращих програм для створення подкастів:
<https://wave.video/ua/blog/how-to-record-podcast/>.

Зразок подкасту «Підготовчі вправи для уроку сольний спів» на розвиток співацького дихання та звукоутворення за Робочою програмою з сольного співу О.Ю. Завацької

Підготовча вправа 1

Приклад за посиланням: <https://youtu.be/pYrD2Dulz6M>.

Підготовча вправа 2

Приклад за посиланням: https://youtu.be/lBcCZ_cYf1s.

Підготовча вправа 3

Приклад за посиланням: <https://youtu.be/nkjcH611aUE>.

2. Спеціальні педагогічні програми

Використання програм, створених для людей з порушеннями зору, які можуть конвертувати ноти у звуковий формат або навпаки («Sibelius»). Такі

програми допомагають учням з інвалідністю працювати з нотами та навчатися музичній майстерності. Приклад: <https://youtu.be/ppQBjsQXCRI>.

3. Використання синтезаторів мовлення

Синтез мовлення – формування мовного сигналу за друкованим текстом.

Усі способи синтезу мовлення можна поділити на три групи:

- з готових текстових файлів;
- з тексту, який вводиться;
- з нотного формату а аудіоформат.

Сфера використання синтезаторів мовлення

Синтезатори мовлення використовуються щодо іноземних мов, прослуховуванні текстів на сторінках книжок, створенні вокальних партій, видачі пошукових запитів у вигляді озвучених фраз тощо.

Які різновиди програм є?

Залежно від сфери застосування утиліти можна розділити на два види: *звичайні*, що перетворюють набраний текст на мову, та *спеціальні вокальні модулі*, що використовуються у музичних додатках.

Залежно від розміру вихідних елементів синтезу виділяються такі види синтезаторів мовлення:

- мікросегментний (мікрохвильовий);
- алофонічний;
- дифонний;
- напівскладовий;
- складовий;
- синтез із одиниць довільного розміру.

Зазвичай використовуються *напівсклади* – сегменти, що містять половину приголосного та половину примикаючого до нього голосного. Водночас можна синтезувати мовлення за заздальгідь не заданим текстом, але важко керувати інтонаційними характеристиками. Якість такого синтезу не відповідає якості природного мовлення, оскільки на межі зшивки дифонів часто виникають спотворення.

Популярні синтезатори мовлення (text-to-speech synthesizers) та програми для роботи з ними:

1. «Синтезатор мови Google» на Android, український: https://www.youtube.com/watch?v=2aPLICU_TPM&t=69s.

2. «TalkBack»: ще один вбудований синтезатор мовлення для Android, спеціально розроблений для людей з інвалідністю: <https://www.youtube.com/watch?v=7UXxAk92TkE&t=61s>.

3. «Vocal Synthesis від CASIO»: синтезатор, який вміє «співати» заздалегідь запрограмовані тексти пісень відповідно до музичних фраз, які ви граєте. Режим «Note» дозволяє створювати природні вокальні лінії, викликаючи кожен склад тексту відповідно до нот, які ви граєте, і застосовуючи кінцеві приголосні, коли ви відпускаєте клавіші. Посилання: <https://secunda.com.ua/ua/articles/vocal-synthesis-tekhnologiya-yaka-pereosmislyuye-gru-na-instrumenti/11138/#1>.

4. «Vocaloid»: програмне забезпечення фірми «Yamaha Corporation», що імітує голос людини під час співу на основі заданої мелодії та тексту. Музикантам рекомендується віддавати перевагу професійній програмі «Vocaloid», у якій є додаткові голосові бібліотеки та багато різних опцій, що дозволяє отримати природне звучання голосу. Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=Zc3h9iKYKDs>.

3. «Жива» демонстрація

Викладач та професійні співаки виконують пісні наживо та у записі для учнів з вадами зору, щоб вони могли почути і відчувати музику та виразність виконання, динамічний розвиток. Приклад: <https://youtube.com/shorts/rAfbXWSLyxM>.

4. Тактильні вібраційні засоби

Використання спеціальних пристроїв, що генерують вібрації під час виконання музики або під час тренувань, щоб допомогти учням з порушеннями зору відчувати ритм та рух голосу, наприклад, мобільний телефон.

5. Дотик та відчуття (тактильний жест)

Звертання уваги на відчуття та дотик може бути корисним для учнів з порушеннями зору. Наприклад, вони відчують власний голос та його виразність через вібрації у грудях або гортані під час співу. Приклад: <https://youtube.com/shorts/3nDt1LorxIQ>.

6. Колективне музикування (групові заняття)

Організація групових занять, де учні з порушеннями зору співають разом з іншими, може створити позитивне соціальне середовище та навчити їх слухати та адаптувати свій спів до групового.

7. Музичні дескрипції

Викладач надає учням з порушенням зору детальні музичні дескрипції пісень, вказуючи на ритм, мелодію, інтенсивність та виразність музичних елементів. Приклад: <https://youtu.be/eqfPo4DHf6c>.

8. Розвиток музичного слуху

Тренування слухового сприйняття музики та вивчення музичних форматів, аранжувань та інших аспектів співу – важливе для учнів з порушеннями зору.

9. Індивідуальний підхід

Враховуючи індивідуальні потреби та здібності кожного учня з порушеннями зору, викладачем розробляється персональна стратегія навчання та підтримки.

Приклади успішних випадків використання АКМ у спілкуванні та навчанні для дітей з порушеннями зору:

1. **Дерек Паравічині** є професійним музикантом, який після втрати зору використовував синтезатор мовлення для створення та виконання музики. Він продовжує активно працювати в галузі музики та інклюзії (<https://www.facebook.com/watch/?v=325816485230083>).

2. Незрячий від дитинства **Деніел Кіш** став відомим лідером у галузі «Inclusive Physical Activity» («Інклюзивна фізична активність»). Він використовує АКМ, щоб навчати інших незрячих людей рухатися та займатися спортом (<https://www.youtube.com/watch?v=npMwht-neEg>).

3. **Андреа Бочеллі** з народження мав порушення зору, що призвело до повної його втрати ще в ранньому дитинстві, але не завадило стати найкращим вокальним попвиконавцем і отримати європейський платиновий диск. Художній фільм «Музика тиші» – розповідь про дитинство-боротьбу з прогресуючим захворюванням очей та початок музичного шляху співака після повної втрати зору. Його викладачі використовували в роботі над голосом Брайлівську нотацію та методику дескрипції (<https://www.youtube.com/watch?v=8uN5fiJtuNc>).

Ці приклади підкреслюють різноманітність сфер, у яких люди з порушеннями зору можуть використовувати АКМ для досягнення успіху та реалізації власного потенціалу. Приклад: <https://youtu.be/rj7GavPhviM>.

Отже, робота з учнями з порушеннями зору, вимагає толерантності, терпимості, творчого підходу та використання різних методів комунікації для сприяння розвитку їхнього потенціалу та музичної майстерності.

Наталія ДОСУЖА

сертифікована музична терапевтка,
тренерка, музична керівниця
Центру комплексної реабілітації
для дітей і молоді (м. Київ),
концертмейстерка, викладачка
Дитячої музичної школи № 9
ім. В. І. Сокальського (м. Харків),
спеціалістка вищої категорії

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

Наталія ДОСУЖА

Сучасні виклики, зокрема війна в Україні, створюють особливі умови для розвитку та реабілітації дітей з інвалідністю. У таких умовах музичне мистецтво стає важливим інструментом для підтримки психологічного, емоційного та фізичного стану дітей. **Музична терапія** та інклюзивне навчання дозволяють ефективно працювати з дітьми, допомагаючи їм адаптуватися до складних умов життя, розвивати навички комунікації та самовираження.

Інвалідність – це різна міра втрати здоров'я людини у зв'язку із захворюванням, травмою чи її наслідками, або вродженими порушеннями. Музичне мистецтво можна активно застосовувати для підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Позитивний вплив музики на розвиток дітей з ООП відбувається за кількома параметрами:

- **емоційна сфера:** допомагає дітям виражати свої емоції, знижує рівень тривожності та стресу;
- **фізичний розвиток:** сприяє розвитку дрібної й загальної моторики через гру на інструментах чи рухи під музику;
- **комунікація:** сприяє розвитку мовлення та невербального спілкування; вчить комунікації під час гри та співу в ансамблі на групових заняттях;
- **соціалізація:** підвищує здатність дитини працювати в групі, спілкуватися з іншими.
- **когнітивний розвиток:** стимулює пам'ять, увагу та увагу.

Принцип організації музичних занять

1. Індивідуальний підхід: урахуйте фізичні та емоційні можливості дитини.

2. Доступність матеріалу: використовуйте прості та зрозумілі інструменти та завдання.

3. Позитивне підкріплення: хваліть навіть за маленькі досягнення.

4. Структура занять: кожне заняття має включати: розминку (–10 хвилин), основну частину (20–25 хвилин), завершення із розслабленням (5–10 хвилин).

Діти з інвалідністю через музику отримують новий спосіб вираження власних емоцій, що особливо важливо в умовах стресу, спричиненого війною. Музична терапія сприяє покращенню настрою, зниженню рівня тривоги, стресу або агресії.

Інклюзивне навчання дозволяє дітям з інвалідністю брати участь у спільних музичних заходах. Це сприяє розвитку соціальних навичок, толерантності серед однолітків і допомагає дітям відчути себе частиною колективу.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами практикуємо співпрацю з нормотиповими дітьми, підлітками та молоддю: спільні концерти, проекти, ансамблі.

Війна посилює емоційні та фізичні проблеми у дітей з інвалідністю. Постійна небезпека, втрати близьких, нічні тривоги та обстріли негативно впливають на психічний та емоційний стан. Коли дитина приходиться у важкому стані, практикують звукову терапію – це прослуховування музики повільних темпів, мажорного ладу з використанням певних тембрів та природних звуків.

Нажаль, ще існує соціальна ізоляція для дітей з інвалідністю. Музика в цьому контексті стає засобом, що забезпечує емоційну підтримку, стабільність і можливість комунікації.

Практичні засоби музичного мистецтва в роботі з дітьми з ОПП

1. Індивідуальні заняття: робота з дітьми через гру на інструментах (ксилофон, барабан). Використання вокальних, язичкових та дихальних вправ для стимуляції мовлення.

2. Групові музичні заняття: група денного перебування 2 рази на тиждень, музичні заняття в підлітковому клубі 2 рази на тиждень та молодіжний клуб 1 раз на тиждень, а також хор та вокальний ансамбль, в якому беруть участь діти, батьки та співробітники. Організація концертів для дітей на різні свята, а також святковий концерт в кінці кожної реабілітації, яка триває 2 місяці.

3. Музичні терапевтичні сесії: релаксаційні вправи з використанням спокійної музики (Й. Гайдн, А. Вівальді, Е. Гріг). Активні вправи з використанням танцювальної та маршеобразної музики (Р. Штраус, Й. Брамс).

4. Інноваційні підходи: використання цифрових музичних додатків, які дозволяють створювати мелодії навіть дітям з обмеженою моторикою, використання гаджетів, інтерактивної та мультимедійної дошок.

Інклюзивне навчання на основі музичного мистецтва передбачає:

- спільну участь дітей з інвалідністю та їхніх однолітків. Це допомагає дітям навчитися взаємодіяти та підтримувати один одного;
- ігрові форми навчання, наприклад, створення шумового оркестру з простих інструментів, вокальні номери з наданням ролей, ігри-руханки;
- партнерство з батьками: батьки можуть стати активними учасниками музичних занять, підтримуючи дитину.

Переваги інклюзивної освіти:

- діти з інвалідністю отримують можливість розвивати навички через гру;
- інклюзивні заняття сприяють інтеграції у суспільство;
- музика стимулює мотивацію до навчання;
- музика має унікальну здатність впливати на різні аспекти розвитку дитини.

Рекомендації для педагогів та спеціалістів

1. Створіть безпечне середовище: діти повинні відчувати себе комфортно і захищено.
2. Адаптуйте заняття: враховуйте можливості кожної дитини (фізичні, когнітивні, емоційні).
3. Використовуйте різноманітні форми діяльності: чергуйте спів, гру на інструментах, танці, малювання під музику.
4. Підтримуйте позитивну атмосферу: хваліть дітей за досягнення, навіть найменші.
5. Дотримуйтеся розкладу: постійний час занять створює у дитини відчуття стабільності.
6. Враховуйте вік та інтереси: дітям молодшого віку більше підходять ігрові форми занять.
7. Створіть комфортний простір для занять: забезпечте тишу та мінімум відволікаючих факторів.

Музичне мистецтво є ефективним засобом розвитку та реабілітації дітей з інвалідністю, особливо в умовах війни. Музика допомагає їм долати стрес, виражати свої емоції, розвиватися фізично та соціально. Інклюзивне навчання через музику сприяє інтеграції таких дітей у суспільство, створюючи для них простір для творчості та підтримки. Музика може стати не лише інструментом розвитку, але й потужною підтримкою для кожної дитини в складних життєвих умовах.

Список використаних джерел

1. Антонова Л. М. Основи музичної терапії : теорія та практика. Київ : Вид. дім «Шкільний світ», 2018. С. 45–68, 112–130.
2. Бар'яхтар В. А. Музика як засіб реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. Харків : Основа, 2019. С. 23–50, 75–89.
3. Герасименко О. І. Музична діяльність у роботі з дітьми з інвалідністю. Львів : Світ, 2020. С. 34–56, 97–115.
4. Жуковська О. Б. Інтеграція музичного мистецтва в корекційно-розвивальну діяльність. Одеса : Південна Зірка, 2021. С. 12–38, 62–85.
5. Лопатина М. Л. Музична терапія в сучасній освіті. Дніпро : Інноваційна освіта, 2017. С. 41–66, 102–123.
6. Орф К. Основи музичного виховання дітей : педагогіка та практика. Київ : Мистецтво, 2015. С. 15–35, 67–89.

Поліна ЗОРІНА

заступниця директора
Дитячої музичної школи №13 ім. М. Т. Коляди,
викладачка музично-теоретичних дисциплін,
спеціалістка вищої категорії,
викладачка-методистка

КОМПЛЕКСНЕ ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ (з досвіду роботи музичного відділення для дітей з порушеннями зору)

Поліна ЗОРІНА

Комплексне інклюзивне навчання в сучасній початковій мистецькій освіті – це *складний комплекс освітніх вимог, настанов, методичних та навчальних положень.*

Основними серед них є:

- командний підхід (при чому як для викладачів, так і учнів);
- задоволення індивідуальних потреб дітей;
- співпраця з батьками;
- абсолютна рівність у відношенні до усіх учнів;
- врахування їх багатоманітності;
- ефективне залучення та включення до освітнього процесу кожного.

Звернемо увагу на два основні положення в цьому контексті:

- ✓ дитиноцентризм;
- ✓ індивідуальна освітня траєкторія.

Саме вони в основі підходів, на яких запроваджено організацію комплексної системи роботи на музичному відділенні для дітей з порушеннями зору при **Дитячій музичній школі № 13 ім. М. Т. Коляди**, яке працює в приміщенні **Харківської спеціальної школи ім. В. Г. Короленка.**

Історія та сучасність музичного відділення для дітей з порушеннями зору

У 1991 р. уперше в Україні за ініціативи директора школи Зої Харитонівни Колеснікової на базі Харківської обласної спеціальної гімназії-інтернату ім. В. Г. Короленка було відкрито музичне відділення для навчання учнів з порушеннями зору. Це був перший профільний освітній заклад такого типу.

Для контингенту учнів з особливими потребами – як освітніми, так і життєвими – вкрай важливою є соціалізація в сучасному суспільстві, і перед педагогами-музикантами постала задача розширити кругозір дітей, адаптувати їх у музичному просторі, сприяти їх впевненості у собі.

На початку викладачі не мали програм з предметів, навчальних планів, концепції роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Працювати на музичному відділенні прийшли провідні викладачі школи. За допомогою персоналу та викладачів гімназії вибудовували особливі умови і терміни навчання, які коливалися від 8 до 12 років навчання. Створювалися форми, методика, прийоми та засоби роботи для занять музикою. Сьогодні навчання на музичному відділенні відбувається за загальною освітньою програмою школи та робочими навчальними програмами викладачів відділення, навчання охоплює як елементарний, так і базовий підрівні.

Наразі, під час війни, на музичному відділенні працюють **18 викладачів** та концертмейстерів. Вони навчають **100 дітей** на музичному та хоровому відділах музичного відділення (до порівняння – до лютого 2022 р. було 120 учнів).

Учні навчаються за такими **фахами**: *фортепіано, баян, акордеон, бандура, гітара, домра, скрипка, кларнет, флейта, ударні інструменти*. Відвідують такі групові заняття: *хор, сольфеджіо, музична література, ансамблеве музикування, основи руху та танець, шумовий ансамбль*. На цей час поки не працюють колективи шумового ансамблю, ансамблю бандуристок та клас акордеона.

За роки існування музичного відділення продовжили подальшу професійну музичну освіту **33 випускники**. Вони навчаються в консерваторіях, працюють керівниками музичних колективів, виступають солістами. Багато випускників є гарними музикантами-аматорами, що несуть музичне мистецтво скрізь роки.

Сьогодні завдяки інклюзивному підходу до навчання професійна підготовка незрячих учнів виросла так, що вони з успіхом беруть участь у творчих змаганнях не тільки дітей з інвалідністю, але й у мистецьких конкурсах мистецьких шкіл, на яких відчують себе рівними та перемагають. Вихованці музичного відділення майже щорічно становляться стипендіатами районних та обласних рівнів, і в 2023 році талановита *Вікторія Бахтіна (викладачі О. Ольховська та Л. Бондаренко)* стала стипендіатом харківського міського голови, стипендія «Обдарованість».

Методична робота викладачів музичного відділення спрямована на допомогу незрячій (або слабозорій) дитині адаптуватися до життя в середовищі зрячих людей через музичні заняття. На це була спрямована спеціально розроблена навчально-методична база, навчальні плани, авторські програми та методичні розробки провідних педагогів відділення з усіх предметів музичної школи. Так, за 33 роки впорядковано 12 науково-методичних збірників авторських програм та інших методичних творчих доробок. Викладачі беруть участь у конференціях, виданнях збірок саме за інклюзивною тематикою, зокрема, які проводить Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти.

Міністерство культури України у 2019 р. ініціювало розробку Концепції інклюзивної мистецької освіти, до якої долучилися викладачі Оля Оляховська та Олена Підгорнова. Концепція стала базою для організації такої роботи в мистецьких школах країни.

У 2020 р. колектив школи взяв участь у пілотному проєкті «Мистецька освіта без обмежень», який започаткувало Міністерство культури України спільно з Держмистецтв у співпраці з Всеукраїнським ГО «Національна асамблея людей з інвалідністю України» та ДНМЦЗКМО.

Широко відома просвітницька діяльність Олени Підгорнової, досвід роботи з навчання усіх бажаючих нотній системі за Л. Брайлем. У межах підвищення

кваліфікації викладачі музичного відділення щорічно проходять курс освоєння нотопису за системою Луї Брайля.

Колективи музичного відділення

Колективні виступи, музичні номери та проекти із залученням учнів з ООП створюються **за принципом поєднання дітей з основного контингенту школи та вихованців музичного відділення**, а це, окрім гарного виконавського результату, прищеплює дітям толерантність та повагу до кожного члена суспільства. Саме на такому фундаменті в школі створюються найвидовищніші номери та фінали об'єднаних звітних концертів музичної школи, поєднані музично-театралізовані постановки, які неодноразово були переможцями творчого конкурсу театральних постановок, що щорічно проводився Харківським обласним навчально-методичним центром.

Колективним формам роботи на відділенні приділяється велика увага. Працюють *хори учнів молодших та старших класів* (керівник хорів – *Людмила Бондаренко*, концертмейстер – *Олександр Сергієць*). За період свого існування хор учнів старших класів брав участь більше, ніж у 1000 концертах. У 2015 р. *хор «Classic»* одержав звання «Народний художній колектив Міністерства освіти і науки України». Кожен рік цей колектив отримує перемоги на конкурсах та цікаві враження з різних куточків України, наприклад, сумісний концерт у Києві з капелою гітаристів, благодійний концерт в Харківському оперному театрі, що зібрав кошти на принтер Брайля для гімназії, регулярні виступи в харківському Кафедральному грецько-католицькому соборі.

Вихованці хору – це краса та гордість музичної школи: чимало учнів класу вокалу – володарі Гран-прі Міжнародних фестивалів, стипендіати благодійних фондів, а *Олена Ковтун-Івлева* – переможець шоу «Україна має талант». *Михайло Сербін* та *Маргарита Разуменко* у 2018 та 2021 роках ставали учасниками як співаки на урочистих проводах української параолімпійської команди на Параолімпійські ігри. *Сергій Панков* брав участь у міжнародному мистецькому проєкті «Музика є вищим одкровенням» у Національній філармонії Києва (2017 р.), що об'єднав юних музикантів з Європи та України. *С. Панков* та *М. Разуменко*, багаторазові переможці різноманітних вокальних конкурсів, наразі є студентами Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського.

Ансамбль народних інструментів «Слобожанські візерунки» (керівник – *Юлія Пігар*), дуже плідно працював до війни, мав творчі поїздки, був переможцем багатьох фестивалів та конкурсів, і зараз, у режимі онлайн та в умовах війни записує музичні номери. Колективу допомагають педагоги-інструменталісти з учнями своїх класів: *Олеся Ольховська (фортепіано)*, *Наталія Хабарова (скрипка)* та *Ольга Завер (гітара)*. Разом записуються аудіо- та відеофайли для створення якісних номерів.

Дуже яскравою сторінкою життя нашого відділення був *ансамбль бандуристок «Купавонька»* (керівник – *Алла Коновалова*). Протягом років змінювався склад ансамблю, але зберігалася любов дівчат до співучого інструмента. Але це приклад, коли війна перекреслила творчі наміри, поставивши на паузу функціонування колективу.

Хореографічний колектив «Натхнення» створений викладачем класу основ руху та танцю *Наталією Гоєнко*, неодноразово ставав переможцем міжнародних фестивалів дітей з інвалідністю. Але вагомим є те, що навіть у дистанційному форматі навчання зараз діти продовжують займатись фізичними вправами, розучують рухові та танцювальні елементи, беруть участь у створенні танцювальних номерів.

Переможцями багатьох конкурсів є два ансамблі *шумових інструментів «Пульс» та «Промінці»* під керівництвом *Олени Підгорнової*. На жаль, у період війни робота шумового ансамблю поки що теж призупинилась.

Напередодні війни 2 роки поспіль звітні концерти музичного відділення для дітей з порушеннями зору проводилися в супроводі харківського молодіжного академічного симфонічного оркестру «Слобожанський» під керівництвом Юрія Яковенка, що яскраво демонструє рівень музичного професіоналізму учнів музичного відділення.

Велике значення в роботі зі слабозорими учнями мають й індивідуальні заняття з викладачами з фаху. Тут закладається фундамент успішних та упевнених у собі вихованців музичного відділення.

Деякі аспекти викладання музичних дисциплін теоретичного циклу для учнів з порушеннями зору

Існують дуже важливі акценти щодо теоретичного циклу – **сольфеджіо, музичної літератури** – для учнів з різними порушеннями зору. Безумовний пріоритет «слухання» над «записом»; яскравість, образність та доступність подачі дидактичного матеріалу. Більш вагомими для їх розвитку є творчі форми занять. Для сольфеджіо це, перш за все, *сольфеджування та наспівування теоретичних побудов або ж проговорення нотного вмісту, усно, без запису*. Ми використовуємо такий досвід для організації занять: для кожного слабозорого учня *роздруковувати листи А-4* збільшеним кеглем із потрібною дидактичною темою. На уроці кожен учень передивляється матеріал індивідуально, у зручному режимі, у своїй окремій індивідуальній папці. Віддаємо перевагу *усним відповідям* учнів над письмовими перевірочними роботами. Для музичної літератури слід майже все, що можливо, *робити «на слух», без запису*, до того ж, відомо, що діти з порушеннями зору часто мають надзвичайну пам'ять. Що стосується більш старших учнів, то майже *всі володіють електронними програмами розпізнавання тексту* та можуть прослуховувати текст Word, PDF та відеопосилання.

Стосовно онлайн викладання музичної літератури немає істотно принципів відмінностей від очних уроків, а для онлайн-ведення уроку сольфеджіо із дітьми з порушеннями зору є істотні зауваження. Якщо учень користується плоскодрукованими нотами, то із збірниками із сольфеджіо та іншим наочним матеріалом застосовується функція *збільшення зображення*, яка присутня у так званих спеціальних можливостях пристрою.

Учням, що використовують нотну систему Брайля, ноти доводиться диктувати: для цього треба знайти час на уроці, а крім того *робити аудіозаписи* з паузами між тактами, та надсилати в групу, щоб діти занотували нотний приклад у вільний час. Успішним вирішенням цієї мети є електронний Брайль. За допомогою брайлівського редактора, наприклад, Duxbury можна надсилати учням, котрі мають певне технічне і програмне забезпечення, набраний викладачем матеріал. Так само учні надсилають викладачу свої роботи в електронному брайлівському форматі.

У групі найменших дітей на заняття виходить вихователька, що працює з класом як асистент викладача (примітка: випускниці ДМШ № 13), вона виводить для них ноти на екран, контролює процес уроку. Чимало учнів відділення зараз навчаються в спеціалізованих школах Німеччини, Польщі, Словенії, де є спеціальні принтери, за допомогою яких можна роздрукувати ноти для них.

Роботу та життя нашої школи та її музичного відділення умовно можна поділити на «до» та «після» початку війни, але, не дивлячись на трагічні обставини сьогодення, відділення працює, продовжуючи навчати дітей. Будівля гімназії, що постраждала, як і основна будівля школи, від влучання ворожих бомб, ще не може прийняти до себе харків'ян. Але можна констатувати, що специфіка інклюзивного підходу в освіті повною мірою і сьогодні втілена на музичному відділенні.

Роль музики та музикування в навчальному процесі із сліпими учнями важко переоцінити, адже мова музики – універсальний засіб людського спілкування, доступний і зрозумілий усім, незалежно від соціальних та національних особливостей. Отже, основне завдання викладача, який працює на музичному відділенні для дітей з порушеннями зору ДМШ №13 ім. М. Т. Коляди полягає в тому, щоб навчити розуміти, любити і в міру сил відтворювати музичні твори, виростити професійного «поціновувача музикального мистецтва», члена суспільства, який почуває себе впевненим та обізнаним, потрібним та любимим.

Наталія ГОЄНКО

викладачка ритміки музичного відділення
для дітей з порушенням зору
Дитячої музичної школи №13 ім. М. Т. Коляди,
спеціалістка вищої категорії

ЗАСТОСУВАННЯ ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВОЇ МЕТОДИКИ В РОБОТІ З УЧНЯМИ З ООП

Наталія ГОЄНКО

Ритміка – це спосіб чуттєво-тілесного сприйняття музики, її пластичного аналізу. *Специфіка роботи хореографа з дітьми, що мають певні порушення зору* пов'язана з необхідністю створювати якісне інклюзивне середовище, забезпечувати продуктивний освітній процес із застосуванням танцювально-рухової методики.

Музика та рух – такі ж взаємозв'язані поняття, як звук та його ритмічна пульсація. Викладачі хореографії використовують рух як засіб музичного розвитку. **Музичний рух** – це метод музичного виховання, особистісного розвитку та навчання танцю. Він однаково придатний як для здорових дітей, так і для дітей з певними порушеннями зору. Цей метод адаптований для різних вікових груп і має успішні спроби застосування *в роботі з учнями з порушеннями зору (повна або часткова втрата зору)*.

Музичний рух – це спосіб **чуттєво-тілесного сприйняття музики, її пластичного аналізу**. Дитина опановує мову танцювального руху безпосередньо на практиці. Природа нагородила людину, крім зорових, ще й іншими відчуттями: слуховими, нюховими, тактильними. Все це дозволяє дитині в тій чи іншій мірі компенсувати дефіцит інформації про навколишній світ, пов'язаний з відсутністю зору. Педагоги зобов'язані допомогти їй, створити адекватне середовище, що дозволяє розвивати органи чуття.

Дотик грає величезну роль у процесі знайомства незрячої дитини з навколишніми предметами. Руки замінюють такій людині зір, з їх допомогою вона отримує уявлення про ті чи інші предмети. Навчаючи хореографії учня з порушеннями зору, потрібно заохочувати його бажання використовувати свої руки для обстеження різних предметів.

Рекомендується *гімнастика в ігровій формі*. Комплекс вправ будується з урахуванням дитячої фізіології та анатомії на основі вікових, фізичних та інтелектуальних можливостей такої дитини. Заняття проводяться під ритмічну музику, синхронізуючи рухи під її такт.

Заняття проходять *у групах, завжди під музичний супровід*, в якому використовуються спеціально підібрані фрагменти класичних творів, сучасних та народних пісень.

Безпосереднє загальне керівництво, постановку номерів, забезпечення матеріальної бази здійснює *викладач класу*, який формує репертуар колективу, об'єднує окремі групи на зведених репетиціях в єдиний ансамбль.

Отже, заняття фізичними рухами, поряд з вивченням музики, є вагомим засобом музичного виховання. Рухи полегшують сприйняття і запам'ятовування музики. Розвиток рухових навичок відбувається одночасно з розвитком мовлення. Рівень координації і активності рухів дитини свідчить про розвиток інших якостей особистості.

Олеся ОЛЬХОВСЬКА

викладачка фортепіано музичного відділення
для дітей з порушеннями зору
Дитячої музичної школи №13 ім. М. Т. Коляди,
спеціалістка першої категорії

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ТА ФОРМИ РОБОТИ З УЧНЯМИ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В КЛАСІ ФОРТЕПІАНО

Олеся ОЛЬХОВСЬКА

Кожна дитина, незалежно від стану здоров'я, певних фізичних чи інтелектуальних порушень, має право на отримання якісної мистецької освіти, а мистецька школа повинна стати осередком для розвитку дитини, виявляти та вдосконалювати її здібності, виховувати творчу особистість. Велике значення для гармонійного розвитку дитини має психологічний клімат у родині, закладі освіти, найближчому оточенні.

Музичне навчання дітей з порушеннями зору – складний процес, який базується на розумінні кожної особистості, її характеру, темпераменту, індивідуальних психофізичних особливостей та інтересів. Тому важливо застосовувати індивідуальний та диференційований підходи, різні форми, методи, прийоми навчально-виховної роботи, що сприяє розвитку і збагаченню їх естетичних уявлень та проявленню творчих здібностей.

Зір відіграє значну роль у житті людини, адже 80% інформації про навколишнє середовище людина отримує саме через зір, а *зниження здатності бачити призводить до труднощів у навчальній та комунікативній сфері*. Будь-яке порушення зору впливає на взаємодію з оточуючим світом. У деяких дітей, окрім проблем із зором, спостерігаються **порушення психофізичного розвитку**, які викликають додаткові труднощі в організації навчання. Також це можуть бути «гіперактивні» учні з низькими показниками психологічних особливостей, таких як пам'ять, увага, зосередженість. Такі учні відчують труднощі із запам'ятовуванням та відтворенням інформації, концентрацією уваги, застосуванням набутих знань, умінь та навичок. Особливості психофізичного розвитку дітей з порушеннями зору спостерігаються передусім у сфері чуттєвого пізнання: у дитини обмежено сприймання, що впливає на формування кількості зорових уявлень, а це, у свою чергу, відбивається на формуванні образів, уявлень, понять; знижується пізнавальна активність і послаблюється розвиток пізнавальних процесів.

Вченими доведено, що **гра на фортепіано** навчає бути зосередженим та уважним. Вивчаючи п'єси на фортепіано, дитина покращує свою пам'ять, мову, просторові навички. Викладачу потрібно пам'ятати, що навчання гри на фортепіано учнів з ООП має розвинути основні навички з максимальною користю для дитини і з мінімальними фізичними та психологічними затратами.

На початковому етапі навчального процесу дуже важливим аспектом стає *знайомство та формування довірливих дружніх відносин* між викладачем та учнем, а також ознайомлення з інструментом, цікаві розповіді та історії про нього, щоб зацікавити дитину подальшим навчанням.

У деяких дітей через психофізичні порушення є *певні проблеми у комунікативній сфері*, тому на уроках цьому необхідно обов'язково приділяти увагу, оскільки інформація від викладача до учня передається насамперед через вербальне спілкування. Для вирішення цієї проблеми необхідно застосовувати різні форми: розповіді, вірші, пісні, щоб зацікавити та залучити дитину до діалогу та контакту. Все залежить від настрою, темпераменту та характеру учня.

Певну увагу на уроках необхідно приділяти *розвитку відчуття ритму*, оскільки це є важливим фактором розвитку музичальності дітей. Можна застосовувати такі *форми роботи*:

- педагог плескає в долоні ритми різної складності, а учень повторює їх;
- педагог грає на фортепіано ритми різної складності, а учень повторює їх;
- педагог розповідає вірш з наголосом та одночасно плескає в долоні, а учень повторює;

- на кришці інструмента учень простукує або пальчиками, або долоньками нескладні віршики, тексти пісень, використовуючи різні ритмічні малюнки;

- педагог грає мелодію, а учень повинен проплескати її в долоні.

Чим краще розвинене відчуття ритму в дитини, тим вона впевненіше себе відчуває під час виконання різних музично-навчальних завдань.

На початковому етапі ознайомлення з інструментом та в подальшій грі на ньому важливо одразу *виправляти існуючі помилки*: незрячі діти намагаються грати поміж чорних клавiш, оскільки їм так легше орієнтуватися, але в подальшому це може вплинути на розвиток техніки та швидкості пальців; слабозорі діти намагаються грати, нахилиючись до клавіатури, щоб роздивитися поділ на чорні та білі клавiші.

У *«постійному контакті» повинні знаходитися руки викладача та учня*:

- рука учня лежить на руці педагога – цією позицією показуються контури руху під час гри;

- рука педагога лежить на руці учня – це допомагає відчутти правильну постановку руки на клавіатурі.

Для того, щоб учень зміг відчутти весь простір клавіатури, можна використовувати *вправу «Веселка»*: права рука грає з 1-ої до 4-ої октави одним пальцем (краще починати з 3-го пальця) по одній ноті через октаву, починаючи з ноти «до», а ліва рука, відповідно, з 1-ої октави до субконтроктави. Під час гри рука повинна відтворювати дугоподібні рухи, ніби малюючи веселку. Ця вправа дуже корисна, адже вже на початковому етапі учень засвоює гру стрибків у музиці, а також вчиться грати розслабленою рукою.

Роботу з музичним матеріалом краще *починати з відомих композицій, грати їх від різних нот, спочатку з промовлянням вголос цих нот, а потім зі словами, співаючи мелодію*. Це розвиває слух, сприяє вільному орієнтуванню

учня на клавіатурі. Також дуже корисно грати в ансамблі «учень-педагог», що сприяє розвитку слуху, ритму, уяви.

Засвоєння нотної грамоти у незрячих дітей проходить довше через складнощі *запису нотного тексту за системою Л. Брайля*. Тільки ближче до середніх та старших класів учень удосконалює свої навички, запам'ятовує всі основні нотні позначення і може вільно їх читати. Тому з учнями молодших класів процес вивчення нотного матеріалу проходить на слух. Для того, щоб в учня відразу формувалося правильне слухове уявлення, потрібно *давати слухати йому твори*. Під час роботи над окремими деталями чи фрагментами твору дуже корисно, щоб викладач *записував на диктофон правильне звучання*, відправляв учню, щоб той міг під час домашньої роботи слухати та, за потреби, виправляти власні помилки. У процесі роботи над твором дуже корисно просити дитину оцінити свою гру, знайти помилки, проговорити вголос, як виправити ці помилки і що для цього треба зробити. Взагалі, **процес вивчення та засвоєння музичного матеріалу в незрячих дітей проходить довше, ніж у звичайних дітей**. Саме тому обов'язково повинні бути *робочі навчальні програми, адаптовані під можливості та потреби учнів з ООП*.

Дуже важлива робота в тандемі з батьками. Особливо це стосується учнів молодших класів та тих, хто знаходиться на початковому етапі навчання. Без належної допомоги батьків процес навчання стає дуже складним. Залишаючись наодинці з інструментом, дитина не завжди може виконати поставлені перед нею завдання. Особливо це важливо під час онлайн-навчання. Якщо учень незрячий або має певні психофізичні проблеми, то педагог може лише розказати, навести приклади, але тактильно не може допомогти дитині. Ось тут і потрібна допомога батьків, які зможуть відкоригувати, направити, підказати та виправити помилки.

У багатьох таких учнів *дуже слабкий музичний апарат*, тому викладачу необхідно велику *увагу приділяти роботі над постановкою рук та посадкою за інструментом*.

Що стосується *репертуару*, то він має відповідати віку учня. Репертуар може як розвинути в дитині навички, так і повністю позбавити інтересу до виконавства і вивчення музики. Під час вибору творів необхідно враховувати не тільки піаністичні і музичні здібності, а й риси характеру дитини: його інтелект, темперамент, артистизм. Але в класі все одно потрібно програвати різні твори за характером та складністю, а от вже на сцену виносити ті твори, які більше підходять дитині. Не дивлячись на обдарованість або, навпаки, недостатньо розвинуті навички, учень повинен грати різну за стилями музику. Це сприяє наповненню новими враженнями та образами. Поставлені перед учнем задачі повинні бути йому під силу. Їх успішне рішення допомагає створити позитивне відношення до роботи, затвердити свою позицію серед зрячих дітей. У виборі репертуару не варто відмовлятися від участі учня. Викладач програє твори,

а учень слухає і обирає. Твір повинен подобатися учню і тільки тоді він може повністю розкрити зміст та донести його до слухачів.

У вихованні незрячого музиканта дуже *важлива робота над яскравістю, образністю, виразністю виконання*, тому викладач не повинен лякатися робити порівняння, вербально малювати картинку, образи, наводити асоціативні приклади з життя. Головне, щоб це було доступно та зрозуміло учню. Чим яскравіше викладач представить учню твір, тим зрозумілішим буде зміст цього твору.

З учнями молодших класів потрібно *постійно змінювати форми роботи впродовж уроку*, оскільки є діти, яким важко 45 хвилин концентрувати увагу на одному процесі. З такими учнями можна робити різні **вправи для розслаблення та відпочинку**:

- вправи для розслаблення м'язового тонусу;
- вправи для розвитку дрібної моторики пальців рук;
- гімнастика для кінчиків пальчиків;
- зарядка для очей.

Також дуже корисно та цікаво пограти з учнем у «музичну вгадайку», що розвиває слух, ритм, уяву та пам'ять.

Є діти, які займаються 1 раз на тиждень і яким важко концентрувати увагу та витримати повноцінний урок навіть зі зміною форм роботи. Тому з такими учнями **доречно ділити урок на 2 частини та займатися 2 рази на тиждень по 20-25 хвилин**.

Оскільки незрячі діти не мають можливості бачити світ, саме *музика здатна глибоко емоційно впливати на внутрішній світ дитини, відкривати нові почуття, духовно збагачувати*. Велике значення для такого досвіду мають *різні форми колективного музикування*: хори, ансамблі, оркестри, де учень зможе проявити себе, свої навички, порівняти і оцінити звучання, отримати емоційне задоволення.

Багато незрячих дітей мають гарний слух, а деякі – навіть абсолютний слух. Якщо викладач бачить в учня схильність до творчості, то необхідно обов'язково дозволяти учню демонструвати на уроках власні напрацювання та допомагати йому розвивати ці творчі здібності.

Слабозорі та незрячі діти дуже часто невпевнені в собі та самокритичні. Тому необхідно вселяти віру в їх власні сили, хвалити за подолання будь-яких, навіть маленьких труднощів. У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами найголовнішими якостями викладача повинні бути доброта, розуміння, терпіння та любов.

Оксана ТАРАСЕНКО

викладачка класу сольного співу
та ансамблю шумових інструментів
Дитячої музичної школи №13 ім. М. Т. Коляди,
спеціалістка вищої категорії

Людмила КОНЄВА

викладачка музично-теоретичних дисциплін
Дитячої музичної школи №13 ім. М. Т. Коляди,
спеціалістка вищої категорії,
викладачка-методистка

МУЗИКА ЯК ЗАСІБ МОБІЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧНЯ З ООП В МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ

Оксана ТАРАСЕНКО

Людмила КОНЄВА

Навчання в закладах мистецької освіти допомагає учням з особливими освітніми потребами в розвитку музичних здібностей, корекції поведінкових особливостей, розвитку навичок спілкування та інтеграції в суспільство. Актуальність цієї теми полягає в тому, що умови сучасності спонукають викладачів закладів мистецької освіти шукати нові методи, прийоми та форми роботи з дітьми з ООП. Напрямок інклюзивної роботи з такими дітьми в мистецьких школах недостатньо розвинений. Тому можемо представити наш досвід – напрацювання в класі *з учнями з синдромом Дауна*.

Хлопчик, що прийшов у клас сольного співу, вже займався на основному інструменті в нашій школі 4 роки – на флейті. Це було дуже добре для розвитку вокального дихання, бо за період навчання він вже опанував елементарні навички застосування діафрагматичного дихання на своєму рівні. Заняття з вокалу проходили 1,5 роки 1 раз на тиждень, потім була перерва у 2,5 роки, після якої вони були відновлені в режимі онлайн.

З моменту першої зустрічі важливо налагодити контакт із батьками та дитиною, і тільки створення дружельюбної та довірливої атмосфери дозволяють це зробити найбільш ефективно. Спілкування із батьками допоможе виявити інтереси дитини, його психологічний, фізичний стан, рівень інтелектуального розвитку, особливості поведінки та іншу інформацію, яка може стати корисною для подальшої роботи. Потрібно якомога більше спілкуватися із самими учнями. Діти можуть розповісти різні цікаві історії зі свого життя, і часто за них, як «за ниточку», можна зачепитися, для того щоб контакт з учнем був більш потужним. Наприклад, можна використовувати досвід дитини для вибору репертуару – на занятті такий учень розповів, що в нього скоро народиться племінник, і це стало стимулом для вивчення колискової, бо учням із синдромом Дауна в навчанні важливо постійно надавати якісь стимули. Коли потрібно було взагалі «дістати» звук, щоб він вийшов назовні, допомогла інформація про подружку з музичної школи, яка часто займалася в сусідньому класі. Хлопчик почав гучно співати для дівчинки, щоб вона почула, як він гарно співає. Під час праці над опорою дихання, ми намагалися відчутти та посилити такі його якості, як сміливість, впевненість, вміння захистити дівчинку, якщо це потрібно. Всі ці прийоми спрацювали, бо почуття та емоції – це невід’ємна частина життя кожної людини. Також важливо якомога частіше емоційно

хвалити дитину за кожне її маленьке досягнення, бо створення ситуації успіху на уроках надає стимул до навчання та підвищує його ефективність.

У роботі з учнями із синдромом Дауна спочатку бажано *спиратися та концентруватися на тому, що вони можуть*. Для цього важливо також знати слабкі та сильні сторони таких учнів. Із слабких сторін можна виділити:

– *слух та зір* – учні із синдромом Дауна, в якійсь мірі, знаходяться у зоні ризику зниження слуху, тому що вони мають особливу структуру вуха, часто хворіють на отити та вимагають постійного нагляду з народження. Туговухість може знижати їх інтелектуальну активність. Також вони можуть бути з різним порогом чутливості. Наприклад, хлопчик на заняттях з вокалу тільки в процесі тривалих тренувань міг попадати інтонаційно в нотки, і йому потрібен був гучний показ, а дівчинка зі схожою особливістю, краще відчувала та відтворювала інтонацію, але дуже боляче сприймала гучні звуки і співала дуже тихо. Отже, такі моменти вимагають уваги викладача;

– *мова і мовлення* – розвиток мовлення учнів із синдромом Дауна зазвичай достатньо слабкий. Це пов'язано з фізіологічними особливостями, наприклад, великий язик, їм важко вимовляти деякі букви, тому в роботу над артикуляцією корисно включати логопедичні вправи, оформлюючи їх у музичні фрази. Учні із синдромом Дауна розуміють набагато більше, чим можуть виразити словами, бо у них знижений рівень інтелектуальних здібностей та порушена механічна пам'ять, тобто дії для них треба багаторазово повторювати для запам'ятовування (порушені когнітивні функції та знижена функція дрібної моторики). *Повтор є одним з основних засобів навчання*. А для того, щоб повторення було більш цікавим та поповнювало словниковий запас дитини доцільно використовувати нескладні розспівки на один, декілька складів та коротенькі емоційні фрази, пов'язані з життям. Наприклад:

- *«Давай просити у сонечка тепла»* – *«Дай-дай дай!»* (навчаємося відкривати та вивільняти нижню щелепу);
- *«Ти любиш подарунки?»* – емоційна відповідь: *«Да-Да-Да!»*;
- *«Давай гукати маму, бабусю ...»* – *«МА-МА, БА-БА»* у різних інтонаційних інтерпретаціях;
- *«Ти п'єш молоко?»* – *«МО-ЛО-КО»*;
- привітання – *«Добрий день!»*;
- позитивні ствердження – *«Я молодець!»* тощо.

У розспівках на «бр», «др» зазвичай буква «р» не дуже вдається, але в процесі навчання її вимова може значно покращитися.

Перед тим як використовувати розспівки, іноді важливо *«розбудити голос»*, бо часто такі діти говорять тихо. Тут на допомогу приходять *вигуки* – *«Еге-гей!»*, *«А-у!»*, *«Ох!»*, *«Ах!»*, також можна навчитися досліджувати, як звучить тіло через *бодіперкусію*, гучно промовляємо слова на розспів – *«Малина»*, *«Галина»* та інші. Можна проговорювати ім'я дитини та його знайомих і так формувати перші

навички виконання кантилени, зв'язного звучання. Щоб розібратися з поняттями гучно та тихо, можна їх проговорювати на розспів у притаманній словам динаміці. Тобто імпровізуємо і концентруємося на тих розспівках, які учня зацікавили;

– для дітей із синдромом Дауна характерне *порушення ритмослогової структури мовлення*, тому репертуар краще підбирати у середніх та повільних темпах. А якщо дуже подобається пісня у швидкому темпі, то звісно намагатися наблизитися до оригіналу, але якщо це зовсім складно, темп підлаштувати під дитину. Також для того, щоб наблизитися до основного середнього та повільного темпу, можна спробувати співати у більш швидкому темпі, ніж оригінальний, коли вже вивчені текст та мелодія, щоб потім укластися в основний, бо такі діти обробляють інформацію із запізненням, і це треба враховувати;

– в учнів із синдромом Дауна спостерігається *слабкий розвиток образного мислення*. Проте з ним можна працювати. Інформацію краще подавати яскраво, артистично, бо сильною стороною цих дітей є здатність до наслідування та розвинута короткочасна пам'ять. Візуальне навчання надає кращі результати. У дитинстві язык жестів вони розуміють швидше. Наприклад, учневі дуже сподобалася пісня, яку він побачив на екрані, де діти яскраво відображали емоції та артистично використовували жести. Дивлячись на них, він намагався повторювати за співаками, яких бачив на відео. Так з'явилася нова пісня в його репертуарі.

Варто залучати учнів із синдромом Дауна до групових форм роботи. Наприклад, до шумового ансамблю. У нашій школі шумовий ансамбль відвідують лише в молодших класах, а хлопчику було вже 15 років. Незважаючи на це, експеримент вдався. Важливо було *підготувати інших дітей до першої зустрічі*. Пояснити, що до ансамблю прийде дорослий хлопчик, він дуже добрий, чутливий, але може себе особливо поводити, не тому що він не хоче себе вести по-іншому, а тому що не може, але він хоче навчатися, дивлячись на вас, тому ваша допомога йому дуже потрібна. Діти прийняли його дуже добре, але все ж таки момент адаптації безумовно був. І це важливий крок, як для дитини з ООП, так і для нормотипових дітей, бо такі моменти комунікації розвивають емпатію, доброту, турботу та інші важливі якості, що формуються в процесі виховання. Можливість виступати з учнями на одній сцені для глядачів, стає важливим стимулом для навчання учнів із синдромом Дауна. Тому необхідно *залучати по можливості їх до концертних заходів*, щоб вони мали змогу себе якось проявити у творчому напрямку.

Підводячи підсумок, важливо звернути увагу і на **результативність занять**. Взагалі їх неможливо якось виміряти, тому що психічний фон таких учнів неоднорідний і вони дуже схильні до фізіологічних захворювань, що може давати побічні ефекти і на розумову діяльність дитини, і на її фізичну активність. Але ж все, що поступово напрацьовується, залишається із дитиною як навчальний багаж, і нейронні зв'язки формують вектори розвитку. Наприклад,

хлопчик, про якого розповідалось, за 1,5 роки опанував елементарні навички виконання кантילени, у нього покращилася інтонація, він став утримувати увагу на вокальній постанові більш тривалий час, навчився вчасно вступати після вступу та програшу концертмейстера, тобто у нього з'явилися темпоритмічні відчуття, дикція стала більш чітка, голос проявлявся більш гучно та яскраво. Але в якусь мить він зовсім змінився, замкнувся в собі в силу психологічної травми та перенесених інфекційних захворювань, і з балакучого хлопчика з яскравою посмішкою, перетворився на замкнену дитину. У його поведінці стали проявлятися елементи аутистичного спектра. Проте заняття продовжувалися. Важливо було застосовувати тілесні практики, імпровізувати, щоб якимось підтримати дитину, хоча це було дуже непросто. Потім заняття перервалися на 2,5 роки, бо почалася війна в Україні. Коли навчання відновилися, навички, які були раніше напрацьовані, з кожним заняттям знов поступово почали пробуджуватися. Наш хлопчик співає вдома, прагне до вивчення пісень, які йому подобаються – і це найважливіший результат занять у музичній школі.

Наш досвід показав, що **заняття вокалом** знімають високий рівень тривожності, підвищують рівень активності та розвивають емоційну сферу учня; за допомогою створення емоційно-наповнених образів та формування стимулу до навчання, дитина навчається слухати пісні, розуміти їх зміст та виконувати дії узгоджені з цим змістом. Водночас розвивається здатність виражати свої думки та почуття словами, музикою, танцями та жестами; за допомогою вокальних вправ покращується робота артикуляційного апарату, підвищується мовленнєва активність – вокал передбачає багаторазове повторення, але цей процес стає не таким нудним, а вивчення напам'ять текстів пісень допомагає дитині складати в подальшому слова у фрази, фрази в речення, з'являються нові мовленнєві моделі, які поповнюють словарний запас дитини. Заучування під час читання та писання розвиває ці навички, формуються навички вокального дихання (що є профілактикою захворювань), розвивається інтонаційний слух. Виховання відчуття ритму та темпу в якійсь мірі корегує рухові та координаційні порушення, формуються нові нейронні зв'язки, розвивається концентрація уваги та інше. У цілому заняття музикою мобілізують функціональні можливості організму дітей з особливими потребами і це є дуже важливими.

Невід'ємною частиною музичного навчання, що також сприяють розвитку дитини, є **уроки сольфеджіо**. Досвід роботи з дівчинкою із синдромом Дауна підкреслює важливість таких занять. У нашому випадку заняття проводилися індивідуально. Спочатку треба було встановити тісний зв'язок з батьками дівчинки. У дитини був ще ряд супутніх захворювань: заїкання, поганий зір, тому вона дуже комплексувала. Бажано перед початком уроку спілкуватися на теми, як пройшов час з минулої зустрічі, що було цікавого, приємного протягом тижня. І коли викладач міг відчувати, що дитина пішла на контакт, варто непомітно переходити до ігрових форм роботи, які ретельно продумуються та заздалегідь готуються. Окрім того, будь-яке підготовлене заняття передбачало можливість

імпровізації. Але на таких уроках не завжди вдається реалізувати все заплановане. Бувають випадки, коли дитина повністю уходить в себе, дивиться в одну точку або опускає голову і так сидить довгий час, ні на що не реагуючи. Головне в такому випадку – не втратити надію.

З часом поступово за допомогою різних форм роботи, таких як інтонаційно-ритмічні вправи, слуховий аналіз вивчених елементів, різноманітні творчі вправи тощо музична грамота опановується. Обов'язковою умовою тут є й постійний зв'язок з викладачем з фаху і розуміння, що програму треба адаптувати під індивідуальні потреби учня.

Навчальний матеріал бажано подавати *в простій формі малими обсягами, використовуючи спрощену структуру знань та низку різноманітних наочних матеріалів і музичних інструментів.*

Результатами теоретичних занять стали:

1. Загальне покращення психічного стану.
2. Розвиток емоційності та музичного слуху, що надало змогу дитині в доступній формі висловлювати позитивні почуття, допомогло активізувати моторику та мовленнєву діяльність.
3. Розвинення соціальних навичок адаптації учня.

Для викладача також спілкування з ученицею з особливими потребами було корисним педагогічним викликом, досвідом, який спонукав розвивати методичні компетентності, здатність до пошуку та використання в процесі своєї діяльності інноваційних методик та технології навчання.

Наталя ХАБАРОВА

викладачка скрипки музичного відділення
для дітей з порушенням зору
Дитячої музичної школи №13 ім. М. Т. Коляди,
спеціалістка другої категорії

ТРУДНОЩІ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З УЧНЯМИ З ГЛИБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В КЛАСІ СКРИПКИ

Наталя ХАБАРОВА

Вважається, що *діти з порушенням зору* мають яскраво виражені здібності до співу та сприйняття музики в цілому. Тому викладачеві в мистецькій школі треба звертати увагу на загальну творчу обдарованість дитини, яка може мати особливі риси. **Основною метою музичного виховання** таких дітей стає створення умов для формування творчо активної особистості, її базової культури, допомога в процесі адаптації та інтеграції в суспільство, відкриття шляхів до сприймання шедеврів світової музичної культури, виховання та прагнення самовираження через мистецтво, розвиток здібностей.

Загальне завдання викладача в роботі з таким учнем – визначити їх і використовувати в процесі навчання, а *педагогічна ціль* – обминання «гострих кутів» заради психологічного комфорту дитини та досягнення нею успіху. Учні з особливими освітніми потребами мають дуже чутливу психіку, можуть боляче реагувати на зауваження викладача та власні невдачі. Спрямовання творчої та інтелектуальної обдарованості таких учнів має скеровуватися в *безпечно-психологічний простір*, в якому учні зможуть якнайкраще проявити та реалізувати себе. Тому, **початковий етап навчання гри на скрипці** забирає дуже багато часу, вимагає від учня терпіння, а від викладача – знаходження цікавих форм роботи.

Навчити дитину грати на скрипці справа, яку не можна назвати легкою. Кожен учень має різні стартові можливості. Робота викладача зазвичай починається з *встановлення контакту з дитиною*. З першої спроби це не завжди вдається зробити з дітьми, які не мають проблем зі здоров'ям, а якщо дитина не бачить викладача, то це стає ще складнішим.

Особливість занять з такими дітьми полягає в тому, що вони все роблять на відчуттях та на дотик.

Постановка рук учнів-скрипалів має будуватись виключно на природніх, фізіологічних особливостях. Такі діти найчастіше мають хвороби опорно-рухового апарату, які вимагають укріплення м'язового корсету. Тактильні дотики до струн розвивають сенсорні зони, стимулюють дрібну моторику обох рук, а тримання інструмента фізично зміцнює м'язи. Велике значення на занятті має творчий тандем між викладачем та учнем: викладач допомагає учню тримати інструмент правильно, ставити пальчики, вести смичок.

Це все було можливо при заняттях *офлайн*. З початком воєнного стану в Україні все суттєво змінилося. Багато роботи зараз проводиться *онлайн*.

Деякий час значна кількість учнів не мали інструментів і не могли продовжувати навчання так, як раніше. Тому нами були випробовані різні

методи занять без інструмента, щоб діти могли продовжити займатися далі та не втратити ті навички, які вони вже здобули на попередньому етапі навчання:

– **з маленькими дітьми** – потрібно робити різні вправи для рук та постановки, працювати над ритмом;

– **з більш дорослими** – вивчати позиції, переходи в позиції (тренувати їх з учнями на різних приладах, якими можна було замінити скрипку), опрацьовувати різні тексти пісень, співати.

Труднощі занять онлайн формату полягають ще у тому, що викладач ніяк не може фізично допомогти дітям. Все, що вони роблять на заняттях онлайн – це виконання чітких вказівок викладача. В умовах онлайн навчання корисним досвідом можуть стати виконання самостійних записів учнями своїх виконань творів для академічних концертів, екзаменів, конкурсів, що потребує підвищеної якості підготовки, розвитку реакцій, відповідальності за фінальний результат своєї роботи, адже для створення найкращого зразка відеозапису вимагає від учня прослухати файл декілька разів, а також зробити декілька дублів, що потребує великих зусиль, наполегливої праці.

Початковий етап гри на будь-якому інструменті – це дуже важливий та тривалий процес, який вимагає надзвичайно багато роботи і терпіння, як від викладача, так і від учня та його *батьків*. Дуже велика роль у цьому процесі належить батькам дітей з інвалідністю. Вони можуть ефективно допомагати своїм дітям вдома.

Щодо основних педагогічних прийомів, які можна використовувати в роботі з учнями з порушеннями зору, на початковому етапі занять потрібно *починати* грати *спочатку пальцем лівої руки (pizz.) по струнах*, а вже потім *поступово переходити на гру смичком*. Для цього використовується спеціальний прилад – **коректор для ведення смичка** (Рис. 1). Він допомагає дитині самостійно контролювати смичок та звикати правильно вести його по струні.

Рис. 1. Коректор для ведення смичка

Заняття з учнями молодшого віку також можна *розділяти на частини*, щоб дитині було більш цікаво і вона не втомлювалася від одноманітності. Етапи, які можна при цьому використовувати:

- 1) зробити різні фізичні вправи;
- 2) пограти на інструменті;

- 3) вивчити новий матеріал;
- 4) пограти у розвиваючі ігри;
- 5) поспівати.

У процесі вивчення нотної грамоти можна використовувати як прийом *схожість семи нот з кольорами веселки (7 нот – 7 кольорів)*, де *до* – «червоний», *ре* – «помаранчевий», *мі* – «жовтий» і т. ін. Дитині набагато легше так запам'ятовувати ноти. Для посилення запам'ятовування за допомогою таких кольорових асоціацій на кожну ноту можна запропонувати вивчити окрему пісеньку, наприклад:

«до» – «Андрій – горобець...»,
«ре» – «Іжачок, іжачок...»,
«мі» – «У kota воркота...» тощо.

Також працювати над розвитком пам'яті, слуху та ритму. Для цього використовувати гру під назвою «Дощова осінь». Учень розташовує перед собою малюнки з різними комбінаціями тривалостей у вигляді краплинок дощу та хмарок. Хмари – довгі тривалості, краплинки – короткі. Викладач грає невелику мелодію, учень її слухає і підбирає під цю послідовність тривалостей відповідні малюнки.

З учнями старшого віку треба більше часу ***приділяти самому процесу гри на скрипці:***

- працювати над постановкою рук та звуковидобуванням;
- вивчати аплікатуру,
- грати постійно гами та п'єси (кожне заняття розпочинати з гри гам, де можливо відпрацьовувати різні прийоми гри для лівої та правої руки – штрихи, переходи в позиції, зміна струн, інтонування).

В усі заняття треба ***включати спів та прослуховування того матеріалу***, що вивчається учнями. Викладачу можна також ***робити аудіозаписи*** того, що грає учень та ***надавати їм можливість ознайомлення та прослуховування*** для роботи над помилками, також так їм значно легше почути та зіграти те, що вони вчать. Також в учнів з порушеннями зору в класі скрипки великий позитивний імпульс та моральне задоволення викликає ***підготовка та участь у концертах*** класів, академічних концертах, тематичних святах та навіть конкурсах.

Маргарита ДЕРГАЧ

завідувачка театральним відділенням,
викладачка театральних дисциплін
Запорізької дитячої музичної школи №1,
спеціалістка вищої категорії,
викладачка-методистка,
завідувачка кафедри спеціальної освіти
Хортицької національної навчально-
реабілітаційної академії,
докторка педагогічних наук, професорка

З ДОСВІДУ РОБОТИ НАД ІНКЛЮЗИВНОЮ ВИСТАВОЮ «КОЛИ ДРУЗІ ПОРУЧ»

Маргарита ДЕРГАЧ

Сьогодні, незважаючи на складний воєнний час, ми багато говоримо про інклюзію в суспільстві, культурі, мистецтві, мистецькій освіті тощо. Діти з особливими освітніми потребами охоче приходять до різних класів мистецьких шкіл, і на кожному відділенні ми вже зустрічаємо не поодинокі випадки навчання, а як норму зарахування учнів з певними особливостями психофізичного розвитку до основного складу здобувачів освіти. Така ситуація яскраво ілюструє цивілізаційне зростання нашого суспільства і, водночас, створює нові виклики для системи мистецької освіти. Поступово викладачі мистецтв набувають компетентності в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, тому вважаємо за потрібне поділитися думками, які продовжують виникати, в результаті осмислення досвіду роботи над проектом зі створення інклюзивної вистави.

Спочатку про те, як і хто брав участь у цій роботі. **Інклюзивну виставу «Коли друзі поруч»** ми створювали в 2020 р. у межах проекту «Разом за синім птахом», який отримав грант Українського культурного фонду. Голова мета цієї роботи полягала в тому, щоб поєднати на одному професійному майданчику в спільній творчій роботі нормотипових учнів і таких, що мають особливості психофізичного розвитку і, тим самим, на практиці підтвердити, що здатність до творчості, створення мистецького творчого продукту не має обмежень. Як додаткові, більш локальні, розглядалися такі цілі: дати можливість дітям з особливостями психофізичного розвитку попрацювати на професійній театральній сцені, доторкнутися до магії театрального мистецтва; нормотиповим дітям – під час роботи над виставою і її показом надати досвід спілкування з дітьми з особливими освітніми потребами, розвинути їх толерантність, емпатію тощо.

У прагненні зробити дійсно інклюзивний продукт ми звернулися до міських соціальних установ і запросили дітей з різними нозологіями: порушеннями слуху і мовлення, розладам аутистичного спектра, порушеннями інтелектуальної сфери різного ступеня, дитячим церебральним паралічем різного рівня. Групу нормотипових дітей склали учні театрального відділення нашої Запорізької дитячої музичної школи №1. Одразу скажемо, що, незважаючи на труднощі різного характеру, виставу було створено і ви можете її передивитися, щоб скласти власне враження про спільну роботу і потенціал кожної дитини.

У культурному і освітньому просторі нашої країни створення інклюзивних дитячих театральних продуктів не є чимось несподіваним, ми знаємо багато дитячих театральних колективів (і однорідних, і змішаних), в яких навчаються і виховуються діти з особливими освітніми потребами. Особливість нашого дитячого гурт полягала в тому, що діти з особливостями психофізичного розвитку ніколи не брали участь у театральній виставі і не займалися будь-яким видом

мистецтва. Виключення склали запрошені нами до участі у концертній виставці вистави колективи: **«Ритм», ансамбль танцю і пісні в жестовому виконанні** Комунального закладу «Кам'янська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради; ансамблі шумових інструментів Наукового ліцею Комунального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради і один учень вокального відділення Запорізької дитячої музичної школи №1.

Процес постановки вистави складався з двох взаємодоповнюючих форм: *система комбінованих «експрес-уроків» з театрального мистецтва для учнів з особливостями психофізичного розвитку і репетиційних уроків, які проводили за класичною методикою роботи над виставою.* Хочу зазначити, що в такому поєднанні навчання дітей з особливими освітніми потребами відбувалося досить ефективно. Думка про те, що через певний час вони будуть представляти творчий продукт глядачам мотивувала до сумлінного і відповідального ставлення до навчального процесу, ретельного відпрацювання рухів, запам'ятовування і художнього виконання текстів, спілкування з партнером, запам'ятовування мізансцен і т. п. Робота в спільному постановочному процесі підвищувала відповідальність нормотипових дітей до розробки кожної сцени і її виконання, адже діти активно підтримували партнерів з особливими освітніми потребами, відчуваючи відповідальність і за спільну роботу, і за якісне звучання всього сценічного епізоду. Учні театрального відділення чітко усвідомили, що таке чіткий і точний посил, сценічна взаємодія і т. п., зосередивши всі сили і енергію на досягнення кінцевої мети – показі вистави.

Одним із важливих аспектів мистецького виховання дітей з особливими освітніми потребами, залучення їх до різних видів **мистецтва – є виконавська діяльність.** На нашу думку, участь таких дітей в публічних виступах має важливе значення і для них самих, і для суспільства. Розглянемо цю думку детальніше.

Виступи дітей з особливими освітніми потребами в концертах, виставах, перфомансах тощо впливають на соціально-психологічну складову формування їхньої особистості: значно підвищується їхня самооцінка, в них створюється внутрішня ситуація успіху, виникає відчуття єднання з іншими учасниками заходу, розуміння себе частиною соціальної групи, до якої вони мають безпосередню причетність і т. п. Інший ракурс цього питання – набуття нових знань, навичок, практичного досвіду. Доповнення знанієвої компоненти таких дітей відбувається не тільки в напрямі опанування навчальними текстами, науковими відомостями, новими поняттями, а й в тому, що діти досліджують себе. Вони відкривають для себе можливості свого тіла, свого психічного ресурсу, спостерігають за своїми емоційними реакціями, змінами, які відбуваються протягом підготовки до публічного виступу, навчаються новим стратегіям спілкування, поведінки тощо.

Враження, яке отримують такі діти від створення мистецького творчого продукту настільки сильні, що вони ще тривалий час (у нашому випадку деякі діти і до півроку) продовжують розігрувати свої ролі, розповідати про стани

і творчі відчуття, тобто продовжують насичуватися подією свого життя. Як ілюстрацію впливу театрального мистецтва на особистість дитини з фізичним порушенням, хочу навести приклад одного нашого учасника, який в процесі роботи над виставою відмовився від візочка колісного, виконував свою роль на милицях, в подальшому, взагалі не захотів повернутися до візочка колісного і сьогодні вже потроху пересувається самостійно без використання додаткових приладів. Звісно, фізіотерапевтичне лікування відіграло найважливішу роль у покращенні його рухових функцій, проте мотивація до роботи над собою, віра у власні сили, прагнення бути більш мобільним виникла у хлопця саме під час роботи над виставою (ми спілкуємося і він сам про це говорив).

Інший аспект, на який хочемо звернути увагу викладачів мистецької освіти, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами – це **репертуар**. На сьогодні, і думаємо ще довгий час, ми будемо відчувати нестачу навчальних текстів (драматичних, музичних), які призначаються саме для дітей з особливими освітніми потребами. Вирішення цього питання може відбуватися у двох напрямках: адаптація наявного навчального матеріалу і створення власних навчальних текстів, які б задовольняли потреби учня з певним психофізичним порушенням.

У нашому випадку було підготовлено текст вистави, який би відповідав і загальній меті проекту, і допоміг би найкраще розкритися в певній ролі кожній дитині з особливими освітніми потребами, тобто персонажі і текст створювали з урахуванням психічних і фізичних можливостей дитини-виконавця. Часом в процесі роботи над ролями і мізансценами доводилося змінювати окремі репліки і діалоги, перебудовувати малюнки рухів у мізансценах відповідно до фізичних можливостей дітей.

Як показала практика досить вдало в інклюзивній виставі поєднується концертний і драматичний формати. **З чим стикалися** ми: діти з особливими освітніми потребами не можуть тривалий час утримувати сцену, тому сам текст вистави ніби складається з окремих пазлів-епізодів, які логічно пов'язуються між собою і тривають не більше 2 – 5 хвилин. За цей час дитина може повноцінно художньо виконати завдання, не втомлюється і не втрачає сценічну активність. Якщо ж персонаж, який виконує дитина з психофізичними особливостями, головний, то краще, якщо його репліки будуть короткими, а партнерами, які працюють поруч протягом всієї вистави або протягом крупного епізоду, – нормотипові діти. Це дасть можливість створити підтримуючу ситуацію, і в моменти, коли дитина з психофізичним порушенням втомиться, втратить фокус уваги, буде відволікатися, розгубиться, втратить впевненість, можливо, навіть, несподівано відчує фізичний дискомфорт, партнери зможуть втримати енергію сцени, допомогти вирівняти ситуацію.

Отже, наш досвід показав, що робота з дітьми з особливими освітніми потребами – досить цікавий і захоплюючий процес, який вимагає від викладача значної концентрації фізичних та інтелектуальних сил, постійного пошуку нестандартних рішень.

Адреса: вулиця Бориса Грінченка, буд. 1, м. Київ, 01001,
e-mail: center@dnmczkmo.org.ua
website: <https://www.dnmczkmo.org.ua/>
Репозитарій: <http://arts-library.com.ua/>

